

НП28-1
6

ЧЫЛА ЭЛ ПРОЛЭТАР-ВЛАК, УШНЫЗА!

Ў МАРИЙ ДРАМАШ

Самырык ўдрамаш сйээд дэлэгаткэ-влак: ДУХОВА—Курык-марий
МТС-н трактористка (пурлажэ), „У вий“ колхозын ударницыжэ
БАРАБАНЩИКОВА (Йошкар-Ола район)

1936 ий

МАРИЙ ОБЛАСЬ
КУГЫЖАНЫШ САВЫКТЫШ

Фэвраль № 2

1936 ИЙ СТАХАНОВЛА ПАША ЫШТЫМЭ ИЙ

Шукэртэ огыл Москошто 1925 ийын 21-25 декабрыштэ комунист партийын Рүдө Комитэт плэnumжо кангашыш.

Ты Рүдө Комитэт плэnum пашазэ стахановэц, стахановкэ-влакын уло Совет Ушэм совешанышты лиймэ почэш лийэ. Ты совешанышты мэмнан кугу Сталин йолташна стахановский движэньэ нэргэн тыгэ ойлыш: Стаханов сэмын паша ыштымаш, социалист общэствэ гыч комунист общэствыш куснаш йөнүм йамдылэн шога.

Кызыт чыла капиталист эллашты нэлэ кризис, нунын озанлыкышт шолдырга. Пашадымэ-влак коклашты, шужэн, кылмэн колымаш. кажнэ кэчын эрэ кушкэш.

А мэмнан Совет эл туньашты иктэ вэлэ, социалист общэствым вийандэн толын социалист общэствэ гыч комунист общэствыш куснаш йөнүм йамдыла, вэс мут дэн манаш, комунист партийын комунист общэствэ вэрч кучэдалмэ пашажым шуктымаш лишэмэш.

ВКП(б) Рүдө Комитэтын декабрысэ плэnumжо мэмнан умбакыжэ комунист общэствыш куснаш күлэш йөнүм йамдылаш корным ончыктэн пуэн. Ты фэвральысэ плэnum паша ыштымашым эшэ утларак нолтыш, вийандыш, түрлө-түкө продуктым ыштышаш корным ончыктэн пуыш. Паша лэктышым күзыктыдэ, шуко продукто дэч посна социализм гыч комунизмыш куснаш огэш лий.

Кызыт капиталист эллашты сату нигушкат ок ужалалт, сату ок кай, налшэ укэ. Пашам ыштышэ-влак изи пашадарым налмыштлан көра капиталист-влакын фабрик-заводышто ыштымэ сатум, түрлө кочкышым да монь налын огыт кэрт.

Мэмнан социализм элышты кочкыш-йүмаш арвэр шуқырак да шуқырак күлэш. Мэмнан чыла продукто шуко күлэш.

Рүдө Комитэтын декабрысэ плэnumжо—мэмнан ыштышаш паша програмэ. Тудо мэмнан (умбакыжат) эша у, эша сай сэнгымашкэ нангайшаш паша план лийэш.

Мэмнан кугу учитьылна Сталин йолташ „Кадыр чыла рэшатла“—ман каласэн. Чын, тидэ ойым кызыт ылышыштына да шкэнан пашаштына ужнына. Тэвэ Стаханов, Бусыгин, Кривонос, Дэмчэнко Марийа, Колэсов йолташ-влакым налаш. Нинэ йолташ-влак шкэ пашаштым пэш сай шинчат, пашаштым пэш сай ыштат, шкэ пашаштым йыр-ваш тунэм налын улыт.

Мэмнан Совет Ушэмышты пашазын тэхникым шинчымашыжэ инжэнэр дэн ик гай лийман.

Сандэнэ Рүдө Комитэтын декабрысэ плэnumжо

чыла пашазэ-влаклан обэзатылнэ тэхникым тунэм нэргэн пунчалым луктын.

Кушто, могай элышты, пашазэ ончылно тыгай задачым шындаш лийэш. Капиталистын пашазэ дэнэ могай пашажэ? Тудо пашазэ дэч пайдам, паршым налшашым вэлэ шинча. Пашазэ-влак нэргэн капиталист-влак тыгэ ойлат: мэмнан ангыра, нимо улыдымо пашазэ күлэш; кунар тудо ангыра, кунар тудын культурно ылышаш вэрч йодышыжо, тыршымашыжэ шагал, тунар нунылан сай. Капиталист-влак машин сэмын ыштышэ пашазэ күлэш, нимо улыдымо, йодымо, пашам ыштэн гына моштыжо, нимо дэнат интэрэсоватлыдымэ пашазэ күлэш.

А мэ чыла пашазэ-влакым инжэнэр дэн ик гай шинчымашкэ шуктынэна. Тидэ социалист общэствэ гыч комунист общэствыш куснымо шотышто эн күлэш йөн. Тидлан мэмнан рэволюцион марксизм тунгалшэ-влак Маркс дэн Энгельсат туныктэн улыт. Тидлан мэмнан Ленинат туныктэн. Тидлан мэмнан Сталинат туныкта. Ты шот ВКП(б) Рүдө Комитэт декабрысэ плэnum пунчалыштыжэ сэрымэ. А сэрымэ гын, тудо ылышыш пурталтэш, ыштат шукталтэш.

Йал озанлык пашашты тыгай задачым шындыман. Мэмнан ончыл йэн-влакнам йал озанлык паша инжэнэр шотыш шумэш нолташ да мэмнан ончыл колхозник-влакнам мландэ паша, вольык ончымо паша шотышто агроном шотышко шукташ күлэш. Тэвэ Марийа Дэмчэнко, Колэсов, Полагутин, Дымов, Паша Ангелина, Ага Юсуп, Али Юнусов, тулэч молат, пашаштышт пэш кугу, күлэш шинчымашым налыныт да паша лэктышымат пэш сайын нолтэныт. Тыганьэ йэн-влак мэмнан эрэ шукэм, кушкын толыт. Кызыт ындэ шкэнан ончылно тыгай задачымат шынден кэртына, ты ончыл йэн-влакым шкэ пашашты дэч күрлдэ агрономлан, вольык ончымо пашалан туныкташ тунгалаш, а колхозник-влакым эркын ончыл йэн шотыш шупшын шога да, умбакыжэ нунымат туныктэн толаш.

Калык Комисар Советын вуйлатышыжэ Молотов йолташ ЦИК-ын кокымышо сэсийыштыжэ 1936 ийын стахановла пашам ыштымаш ий ман лүмдыш. Мэ кызыт уло Совет эл мучко стахановла паша ыштымаш эрэ кушкын толмым ужнына, посна стахановэц гыч стахановысэ цэхыш, фабрикыш савырымым ужнына. Кызыт стахановла пашам ыштымаш кэчэ, дэкадэ эрэ кушкын толэш, а умбакыжэ стахановла пашам тылызэ дэн ышташ тунгалыт, варажым мэмнан уло промышлэнысты стахановла пашам ышташ тунгалэш.

Стахановла пашам ыштымаш йал озанлыкыштат кумдан шарлэн толэш. Кызыт колхозлаштэ Стахановла пашам ыштышэ звэна, бригадэ, колхоз, МТС вэрч кучэдалмаш пэш талын кушкэш. Стахановла пашам ыштымаш адак кугу сэнгымаш дэн эрта. Стахановла пашам ыштымаш пэтиднэвкэ нэргэн йодыш шындалтэш. Тэрыс лукмо, пасушто лумым утларак кучымо, шурным эрыктымэ пашаштат стахановла ыштымэ кэчым ойырымо нэргэн да ўдымө жапыштэ стахановла пашам ыштымаш кэчэ нэргэн йодыш шындалтэш. Ты шот дэнэ йал озанлык пашаштат стахановла пашам ыштымаш колхозник-влакын пашаштышт тўн йөн лийэш.

Стахановла пашам ыштымаш—эн ондак тидэ грамотым кугун палымаш, шинчымаш. Ты шот дэн мэмнан журналым лудшо ўдрамаш-влаклан шинчымашым, палымашым налашлан 1936 ийыштэ уло вийым пыштэн пижаш пэрна.

Мэмнан журналым лудшо-влакна йалыштэ, сэлаштэ ончыл йэн-влак улыт, сандэнэ мэ нунын дэч шкэ шинчымашыштым, палымашыштым нөлташ гына огыл, моло колхозник-влакымат, колхозницэ-влакымат туныкташ да тунэмме пашаштэ, нунылан полшаш тўнгалыт ман ўшанэн лийына. Мэ пўтынэ йал озанлык пашаштэ стахановла пашам ыштымэ вэрч кучэдалына, сандэнэ мэмналан чыла колхозник, колхозницэ-влакын тунэммышт күлэш. ВКП(б) Рўдө Комитэтын дэкабрысэ плэнумышто пунчалжэ тэлым тунэмме пашам кузэ организоватлымым, кузэ паша қайэн шогымым, ты пашаштэ улшо экшыкым, ситыдымашым пытараш эша икана уло пашанам тэргэн налаш шўда. Шошым ағам ышташ тўнгалаш, шошым пашалан пижаш шуко жапак кодын огыл, сандэн тунэмме пашалан уло вийым пыштэн пэш чот пижаш күлэш.

1936 ий, стахановла пашам ыштымэ ий, кугу шурно лэктышым, йатыр шөр лўштышым налмэ ий лийаш күлэш, а кугу шурно лэктышым, шуко шөр лўштышым налаш эн ондак мландэ пашам ыштышэ, вольык ончышо йэн-влакын тунэммыштат лийжэ.

Кугун шурно лэктышым налшэ-влакын совешаныштышт кабардинка Мисостишкова тыгэ кутырыш: „мланна могай шурно лэктыш күлэш, тугай шурным мландылан шочыктэна“. Мландылан кугу шурно лэктышым пукташ кугун шин-

чымаш күлэш. А тидлап шуко тунэмаш күлэш. Мландэ күкшў шурно лэктышым пуыжо ман, могай мландэш мом, кузэ ўдышашым шинчаш күлэш, утларакшым могай мландылан могай химический да органический вэшэства ўандыш, кунар, могай жапыштэ лукташ күлэшым раш палаш күлэш.

Тидэ вэлэ огыл, күкшў шурно лэктышым налашлан могай вэрлаштэ могай мландым, могай урлык шурным ўдэн сай шурно налмымат шинчаш күлэш. Ты ўдышаш шурным тўрлө шурно локтылшо дэч, шўкағмэ дэч аралэн мошташ күлэш.

Күкшө шурно лэктышым налашлан, пэш сыйын мландым куралаш, тырмалаш, пушкыдэмдаш күлэш. Шуко пасу, пар, кылмаш куралмэ, пушкыдэмдымаш, тырмалымаш, шўк эрыктымаш тидэ пашам чыла шкэ жапыштыжэ, ик кэчыланат вара раш котдэ ыштыман.

Күкшў шурно лэктышым налашлан, пашайэн-влакым пашашкэ шогалташ мошташ күлэш. Нуно ик йэш гай лийышт.

Күкшў шурно лэктышым налашлан пашам машин дэн ыштэт ма альэ киддэн ыштэт, шкэ паша участкэтым пэш раш шинчаш күлэш.

Күкшў шурно лэктышым налаш тэвэ тидэ ончыктымө йөн влакым шинчаш күлэш. Чыла ты йөным палэн налаш нимогай нэлылыкат укэ. Тўнжө тыштэ—ыштымэ шумаш лийжэ да шкэ пашан тэхникшым сай, раш палэн налаш лийжэ.

Ушкал дэч шуко шөрым налашлан, моло паша сэмынак, вольык ончымо тэхникым пэш сай шинчаш күлэш, кажнэ ушкалын шкэ койшыжым шотлэн налын, йөным муын ончаш-пукшаш күлэш. Вольык сай лийжэ ман, сай шөрым пуыжо ман, тудлан күлэш условийым ышташ күлэш да кузэ, мом пукшышаш тэхникым шинчэн налман.

Ты пашам ышташат нэлак огыл. Мэмнан элыштэ вольык ончымо фэрмылаштэ, вольык ончымо пашаштэ примэрым ончыктышо ончыл йэн-влак шагалак огыл. Тыганьэ йэн-влак кажнэ кэчын эрэ утларак да утларак йэшаралт шогышт.

Дэкабрысэ плэnum мланна ончыкылык корным ончыктэн пуэн. Дэкабрысэ плэnumын пунчалжым чылалан сайын шинчэн шогаш күлэш. Тунам вара мэмнан ончылно могай паша-влак шогымо чылалан раш лийэш.

МАРОБИСПОЛКОМ ВУЙЛАТЫШЭ И. П. ПЭТРОВ ЙОЛТАШЫН ОЙЛЫМЫЖО

(МОЛОТОВ ДЭН МЭЖЛАУК ЙОЛТАШ-ВЛАКЫН ДОКЛАДЫШТ ПОЧЭШ)

Йолташ-влак, ССР Ушэм Калык Комисар-влак Совет вуйлатышэ МОЛОТОВ йолташ да ССР Ушэм Калык Комисар-влак Совет вуйлатышын олмэштышыжэ МЭЖЛАУК йолташ ышкэныштын пэш сай докладыштышт эртышэ озанлык ийлан итогым ыштышт да 1936 ийлан пэш кугу калык озанлык планым ончыктышт. Совет Ушэм 1935 ийыштэ калык озанлыкын чыла ужашыштыжат, культурыштыт нигунам лийдымэ сэнгымашым ыштэн.

Сталин йолташын исторический лозунгшо-влак: „Кадыр-влак чыла рэшатлат“, „Тэхникэ гыч пуэн кэртмыжым чыла пунчал лукташ“, папазэ дэн колхоз массыштэ кумда вэрым налыныт. Тидын нэгызэш элыштэ чаплэ стаханов движэньэ шарлэн. Тидэ движэньэ промышленыштыштэ, транспортышто да йал озанлыкыштэ моткоч кугу рэзэрвым тўжвак луктэш.

Марий Автоном Областыштэ, тудын прэдавитьылжэ мый улам, 500 тўжэм йэнг уло; но тидэ изи областыштат 1935 ий кугу производствэн да культур нёлталтамаш ий ыльэ. Мэмнан областыштэ пырчан культур шурно лэктыш кокла шот дэнэ гэктар гыч 10,2 цэнтнэр лийын, тугай колхоз-влакат улыт, кушто шурно лэктыш мэмнан шотышто чылтак рэкордно цифрыш шуын—гэктар гыч 20—25—30 цэнтнэрыш, 1935 ийыштэ ийгэчэ поснак начар ыльэ гынат, киндым ышкэ жапыштыжэ погэн налмэ, а киндэ сдайышаш кугыжаныш планым срок шуыдэ тэмымэ.

Иытын ыштымаш гына кызытэш мэмнан почэш кодэш. Тидэ мартэ область йытын шотышто кўкшө лэктышым ыштэн моштэн огыл. Тидын ўмбачат Марий область колхоз-влак 4 дэкабрлан йытын йамдылымэ кугыжаныш планым тичмашын тэмэныт. Вольык пэрэписын ончыл коч лукмо даныйжэ гыч койэш: вольык шукэмдымэ шотыштат йатыр сэнгымашым ыштымэ.

Мэмнан область чодран, сандэнэ областын экономикыштыжэ чодра промышленышты тўн вэрым налын шога. Тудо кажнэ ийын кугыжанышлан 2300 тўжэм—2500 тўжэм кубомэтр чодрам пуа. Тидэ 1936 ийлан 3 миллион кубомэтр чодра йамдылымэ планым ыштымэ. Чодра руышо стахановэц дэн чодра рушо ударник-влакын кокымшо слёт план дэч утыж дэнэ адак 500 тўжэм кубомэтр йамдылаш пунчалын.

Октябрь револьуцо мартэ марий калык кок-

лаштэ грамотность пөрийэн коклаштэ 15 процент да ўдрамаш коклаштэ 2 процент вэлэ ыльэ. Кызыт мэ всеобшо тўнгалтыш обучэньым пўтыньэк шуктышна да всеобшо сэмилэтнэ обучэньым шуктымашкэ чак лишэмынна. Мэмнан кум кугу школ, 15 тэхникум уло, тушто тўжэм дэнэ марий студэнт-влак тунэмыт.

Национальнэ культура дэн искусство писын вийангыт. Мэмнан ышкэнан национальнэ писатыл, поэт, драматург, художник да актёр-влак улыт. Писатыл Шабдар, Чавайн, композитор Эшпай, поэт Олык Ипай да молат марий шэмэр-влаклан пэш чот палэ улыт.

1936 ийлан калык озанлык планым лончылымылан көра мый Марий Автоном Областын ик мыньар йодышэшыжэ шогалнэм. Мэмнан область промышленышты прэдприятэ-влак дэнэ пойан огыл. Шагал улшо прэдприятэ-влакшат утларакшэ областын тўрыштыжө улыт. Область рўдыштыжак ик мыньар тыгыдэ прэдприятэ-влак вэлэ—кэрмыч завод, чодра завод, вакш да молло улыт. Чыла папазыжат, кўртнө корно папазэ-влакымат шотлымэк, Йошкар Олаштэ илышэ 23 тўжэм йэн гыч чумыржат тўжэм йэн вэлэ. Область рўдыштө промышлен строитылствым шараш кўлэш. Мэ ССР Ушэм Рўдө Исполнитылнэ Комитэт дэч тидэ сэссийыштэ калык озанлык планым пэнгыдэмдымэ годым Наркомлэгпромын планыштыжэ Йошкар-Олаш йытын комбинат строитылствым пурташ йодына.

Умбажыжэ мый каласынэм, мэмнан область рўдө олалан у элэктричэствэ станцэ кўлэш. Мэмнан область рўдө элэктроэнергий дэнэ Маргрэс гыч снабжатлаш тўнгалалтэш манын, олаш станцэ строитылствым чарнымэ ыльэ. Но Маргрэс шотышто йодыш пытэн, сандэнэ у элэктричэствэ станцэ ышташ пижаш кўлэш.

Пытартышлан мый каласынэм: эртышэ ийыштэ мэмнан эл поснак кугу сэнгымашым ыштэн. Тидэ мланна 1936 ийлан адакат моткоч кугу калык озанлык планым ышташ йоным пуа.

Мэмнан ниногоай аптранымашат укэ, мэмнан партийын, мэмнан правитылствын вуйлатымышт почэш, Сталин йолташын вуйлатымыжэ почэш, мэмнан Совет Ушэмын 1936 ий калык озанлык планжэ тэмалтэш вэлэ огыл, но утыж дэнат тэмалтэш. (СОВО КЫРЫМАШ).

МТС ДЭН МТМ-ВЛАКЫН [ОНЧЫЛ БРИГАДИР, ТРАКТОРИСТ, МАШИНИСТ ДЭН ПАШАЗЭ-ВЛАКЫМ НАГРАДИТЛЫМЭ ДА ПӨЛӨКЛЫМӨ НЭРГЭН

Марий Область Исполнительнэ Комитэт президиумын 1936 ий 27 январыштэ пунчалмыжэ

Марий Область Исполнительнэ Комитэт президиум пунчалэш:

1. Машин кучылтмо шотышто сай пашалан да күкшө паша лэктышлан, социалист обазатылствым шуктымаштэ сай рэзулытатим пуымылан да йал-озанлык пашан сай качэствыжлан—тыгай йолташ-влакым *пөлөклаш да наградитлаш*:

ОБИК ГРАМОТ ДЭНЭ ДА УРГЫМО МАШИН ДЭНЭ

1. Ислэнтъява П. М.—Косолап МТС трактористка.

Ышкэ паша тэхникым кидыш налмэ шотышто сай пашалан, күкшө паша лэктышлан, сай качэстван пашалан да социалист обазатылствым сай ончыктыш дэнэ шуктымылан *пөлөклаш*:

КОСТЬУМ ДЭНЭ

1. Чэрэпанова А.—Косолап МТС трактористка йолташым.

2. Конопльова—Косолап МТС трактористка йолташым.

Марий Область Исполнительнэ Комитэт вуйлатышым олмэштишэ БУСЫГИН.

Мар. Обл. Исп. Ком. сэкратар КОСАРЭВ.

САМЫРЫК УДРАМАШ ПОГЫНЫМАШЫШТЭ ОНЧЫЛ УДАРНИЦЭ-ВЛАКЫН ОЙЛЫМО МУТЫШТ

ИСЛЭНТЪЭВА ЙОЛТ. МУТШО

(Косолап МТС-ын трактористкажэ)

1933 ийыштэ мыйым тракторист курсыш тунэмаш колтышт. Мый пэрвой ынэм кай ыльэ, трактыр тэхникым палэн налаш йөсө шонышым. Но тунэмаш лийжак манын пижым да курсым сай тунэм лэктым, кокымышо катэгорий тракторист лүмым нальым.

Курсым пытарымэкэм пэрвой ийым пөрйэн-влак дэнэ пырля пашам ыштышым. Томам ыштэнам манаш ок лий. Но кодшо ийсэ пашам дэч начаррак ыльэ.

1935 ийыштэ тэлым пэрэквалификацым эртышым да пэрвой катэгорий тракторист лүмым нальым. Тунам мыйым трактыр олмыктымо пашашкат нальыч.

Кодшо шошым мэмнан Косолапово МТС посна удрамаш трактыр бригадым организатлыш. Ончыч трактористка мый ышкэтын вэлэ ылым, а кодшо ий кумытын ыштэн улына. Тунам пөрйэн-влак мэмнам воштылаш тунгалыч.

Врубльэвский—тэндан дэч пуйто нимат ок лэк маньыч дыр?

Ислэнтъява—Тугэ.

Бригадир Чэмодановат удрамаш бригадэ ышташлан ыш көнө. Тугэ гынат, удрамаш бригадэ шочо.

Пэрвой жапыштэ паша лэктышна изи ыльэ. Ик мыньар жап гыч пэрвой вэрым нална, шошо агам эн ончыч пытарышна. 12 бригадым буксирыш налын, социалист полышым пуышна (зал воштылмаш да сово кырымаш дэнэ шэргылтэш)

Врубльэвский—тэмпыдам ыжда луштарэ? Ислэнтъява—Укэ,

ыжна луштарэ, кэнэж паша мучко мэ ончыл радамыштэ лийна.

1936 ийыштэ ик трактыр дэнэ 1200 гектарым курал шукташ мутым пуэм да Парэнгэ машин трактыр станцын отличникшэ-влакым сорэвнованыш ұжам. 1935 ийыштэ мый ышкэдак 445 гектарым куралынам, 318 килограм йулалтышым аныклэнам.

Врубльэвский—Кунар пашадарым ыштэн налынат?

Ислэнтъява—Чылажэ 452 трудодэньэм уло. Тидлан 2 тон киндым, 1130 тэнгэ оксам налынам.

Фокэйэв—Ышкаланэт мом налаш шонэт?

Ислэнтъява.—Вэлосипэдым налнэм. МТС директыр Зальэтов дэнат тидын нэргэн ойлэнам.

Врубльэвский—Вургэм, платье да моло ару чийэм шотышто кузэ шонэт?

Ислэнтъява.—Кызыт бригадир курсышто тунэмам, сай платье вэрч ом шоно, эн пэрвой тунэм пытараш күлэш, вара чийаш (воштылмаш).

Врубльэвский.—Укэ, йонылыш ойлэт, сайын чийэн кошташ күлэш.

—Косолап МТС трактористка Ислэнтъява

СОКОЛОВА ЙОЛТАШЫН МУТШО

(Марбумстрой гыч)

Йолташ-влак, Марбумстройышто пашам ыштышэ комсомолэц ўдыр-влак дэч кундэмысэ самырык ўдрамаш-влакын пэрвой погынымашлан шокшо салам. Йолташ-влак! Мэ тышкэ прэдприйа-тыштэ да у гыч ышталтшэ завод, фабрик-влакыштэ пашам ыштышэ эн сай ўдыр-влакнан сай паша ыштымыштым колышташ погынэн улына. Вара мөнтгө савырнымэкэ, ты сай опытым шкэ паша участкышкына да илышыш пурташ тўналына.

Мый тыштэ тэмдалан кўчыкын гына, Марий кундэмын Бумстройыштыжо, самырык ўдрамаш коклаштэ комсомол организацын пашам кузэ ыштымыжэ нэргэн ойлэм. Тачысэ кэчылан, мэмнан комбинат строительствыштэ комсомол ийаш 230 ўдыр-влак пашам ыштат. Ты 230 ўдыр-влак коклаштэ турлө-тўрлө калык уло. Марий ўдыр 69, руш—127, мордва—12, чуваш—9, татар—2 адак моло калык кокла гычат 9 ўдыр уло.

Ты 230 ўдыр мэмнан производствышто пэш кугу вий. Но нунын дэн культурно воспитатэльне пашам эртараш пэрвой жапыштэ пэш нэлэ ыльэ. Нуно тўрлө-тўрлө калык кокла гыч улмышт дэн пэрвойрак ваш-ваш огыт умыло ыльэ. Адак у строительствыштэ пашамат пэрвой гана ыштат. Мутлан, Тоймэтова йолташым нална. Тудо Бумстройышко толмэкижэ ижэ автомобильым ужын, автомобиль дэк мийашат лўдэш ыльэ. Кызыт гын тудо машина дэн тўрлө грузым шупшыкта. Тэвэ адак стахановка Йамбарцэвам налына. Тудат Бумстройыш толмэкижэ ижэ моторым ужын. Кызыт тудат мотор дэн пэш талын пашам ышта, моло сложно мэханизм нэргэн ойлышашат укэ. Пэрвой жапыштэ ўдыр-влакна машина дэк мийашат лўдыт ыльэ. Кызыт тыгай шот пытэн. Тачысэ кэчылан марий, чуваш, моло тыгыдэ калык кокла гыч 14 ўдрамаш-влак тўрлө сложно машина дэн пашам ыштат. Ўдыр-влак ындэ тўрлө машина дэн пашам ыштат. Пашаштэ пэрвой ударнице, примэрым ончыктышо-влак йатыр улыт. Мэмнан ик

Й-Ола район „Чодыра Марий“ колхозын ударницыжэ Калинова

комсомолка Пырайэва ыльэ. Тудо строительствыш шэм паша гыч тольо, толмыжо годым чылт кнагалан моштыдымо ыльэ. Пашам талын ышташ тўнальэ, кнагалан тунэмэ. Вара комсомол организацэ полшымо дэн ик эн талэ мэр паша ыштышэ йэн лийын лэктэ. Тыгэ пашам тыршэн, сай ыштымыжлан комсомол организацэ тудым моторист курсыш тунэмаш колтыш. Кызыт

тудо моторист коклаштэ эн талэ пашазэ, эн кўлэш участкыштэ пашам ышта.

Мый эшэ ышкэнан коклаштэ могай экшык уло нэргэн да ты экшыкым пытараш, самырык ўдрамаш коклаштэ пашам сай шындаш область организацэ-влак дэч мом йодаш кўлэшым ойлынэм. Эн ончычак тунэммэ шотышто паша кузэ кайа. Мэмнан производствышто 230 ўдыр кокла

гыч 89 ўдыр шагал тунэмшэ улыт. Тачысэ кэчылан нинэ 89 йэн гыч 56 йэнным вэлэ тунэммэ пашаш шупшмо, молыжо ордыштө улыт. Тўрлө мастарлан тунэммэ шотышто—тракторист, шофэр, моторист курсышто 32 йэн тунэмэш, но нинэ 32 йэнг коклаштэ ўдыр-влак пэш шагал улыт. Тидлэч посна эшэ 8 марий ўдырым да 1 руш ўдырым цэллюлозно-бумажный комбинатыш тунэмаш колтымо. Кадыр йамдылымэ шотышто мэмнан паша эшэ томамрак.

Полит-воспитатэльне паша тыгэрак кайа. Ик политкружокна уло, тушко 27 йэнг чумырга, Ингулов учебник дэн тунэмыт. Молышт пөрйэн-влак дэн пырля тунэмыт. Бэспартийнэ ўдыр влак, утларакшым самырык-влак нимогай кружокышко огыт кошт. Самырык ўдыр-влак коклаштэ паша ышташ тўналмылан эшэ кок тылызэ вэлэ лийэш, ты мартэ нимогай пашат ышталтын огыт. Газет-журналым ўдыр-влак кокла гыч 80% налыт. Тидлэч посна адак кажнэ цэхыштэ кэчывал каныш годым газетым йўкын лудыт. Сылнэ мутан кнага-влакым тўшкан погынэн йўкын лудына. Тэвэ кызыт Шолоховын кнага-влакшым лудын улына. Островскийын „Как закалялась сталь“ кнагажым лудына. Марбумстройышто ыштышэ ўдыр-влак комсомол дэч, комбинатысэ администрацэ дэч утларак тунэмаш, культурно илаш чыла йоным ышташ йодыт.

Эшэ тўрлө кружок-влакын пашашт нэргэн каласэм. 230 ўдыр-влак кокла гыч кружок пашаш 178 йэнг вэлэ шупшмо. Нуно кап-кыл тазан-дармэ, ургаш тунэммэ да ГСО кружокышто пашам ыштат. ГСО кружокышто чылажэ 168 йэнг уло, нунын кокла гыч 56 йэнг значок налшэ уло. Тышкэ сйэздыш лэкмэм годым, „Заря“ чодыра завод эшэ 19 значкист-влакым лукна ман рапортовайыш. Ургаш тунэммэ кружокым сйэздлан йамдылалтмэ жапыштэ вэлэ почмо. Кызыт тушто 30 ўдыр-влак ургаш пэш тыршэн тунэмыт. Арньалан кок гана погынэн умбакыжат тунэмаш шонэна.

Мэмнан тазалык ончымо пөлка, профсоюз,

калык туныктымо полка самырык ўдрамаш коклаштэ эртармэ да кузэ полшэн шогашышт кўлэш нэргэн ойлэм. Тэвэ тыштэ Толстова дэн Потапова йолташ ойлышт. Толстова йолташ тунэмэм пэш шуэш манэш, сандэнэ газэтым налам, лудашыжэ ом мошто, тунэмаш полшышо укэ манэш. Тидэ чын, мэ шуко годым йэнгын ситыдымашыжым, экшыкшым ужына, а тудлан полшашыжэ пэш шагал полшэна. Шагал тунэмашым да йөршэш тунэмдымым пытармаш шотышто мэмнан Бумстройышто нимо паша шотат укэ, кугу йэнг туныктымо паша нимат ок кай. Ты пашам нигбат огэш вуйлатэ. Ты чўдо пашаштэ туныктымо паша вуйлатышэ полка титакан. Мыйын шонымаштэм кугу йэнг туныктымаш паша моло вэрэат вэржэ гыч тарванэн огыл очыни.

Осоавиахим организацэ дэн ГСО организацын пашаштым налына гын, нунынат пашашт пэш томам Мыйын шонымаштэм тўн ситыдымаш тыштэ тидэ. Мэмнан кўшыл организацэ-влак ўлыл организацын пашаштым эрэк тэргэн, вуйлатэн огыт шого. Тэвэ ГСО кружокым налына. Кружокыш калык погынат, калыкын тунэмаш шонымаш, тыршымаш пэш кугу. Но тидэ пашам вуйлатэн наггайшэ укэлан лийын паша окшакла. Адак вуйлаташ шогалтымыштат пыкшэ тарванылыт. Мэмнан Марбумстройышто ГСО кружок пашам вуйлаташ, тунэм гына пытарэн толшо ырвэзэ врачым шогалтэн улыт. Маклаков йолташ паша ышташ шогалын шуын огыл, а мэмнан дэч пашадарым йодэш. Тыгай врач дэч сай пашам вучышаш укэ. Ты шотышто тазалык ончышо полкалан врач-влакын пашаштым кэлгырак ончалаш кўлэш.

Умбакажым, осоавиахим организацэ паша нэргэн кок мутым каласэм. Мэмнан Марбумстройышто эл аралаш йамдылалтмэ паша пэш начар кайа. Тыштат область организацэ вуйлатэн шогымаш йылтат ок кой. Тэвэ ик вуйлатышым колтат, корандат. Вэсэ мийа, тудымат паша гыч корандат. Нима рашымат муаш ок лий. Кызыт ындэ Осоавиахим пашам ўдыр-влак ышкэ вуйлатат, но тугэ гынат профсоюз дэч область Осоавиахим совет дэч нимогай польшат укэ. ГСО значок да Ворошиловла лўшылан чыла нормым пуэн улына. Тугэ гынат тачысэ кэчылан эшэ 10 значокым вэлэ колтэн улыт. Чынжым паша значокышто огыл, но эртармэ, ыштымэ пашан кышажэ кодаш кўлэш. Область осоавиахим, тазалык-ончимо, тылэч моло организацэ-влак дэч мыйын йодмашэм тыгай. Мэмнан кумыл пыштэн эртармэ пашаштына полшэн шогаш.

Пытартышлан Обкомол дэн Райкомын пашашт нэргэн каласэм. Викак каласаш гын, ты мартэн Райком дэч да Обкомол дэч пашаштына польш шагал. Иктаж могай пунчалым сэраш да тудым колташ—ик паша, а тудым ылышыш пурташ, пашажым эртараш полшаш да тэргэн шогаш—вэс паша. Чынжымак ойлаш гын, мланна пашаштэ пэш шагал полшат. Тэвэ Марбумстройышто самырык ўдрамаш коклаштэ воспитатэлыне паша

начар кайа. Мый тыштэ пунчалым луктына гын, раш шоналтэн лукташ кўлэш, варажым ылышыш пурташ чот тыршаш кўлэш. Мэмнан пашаштэ кўчык-кужуат, сэнгымашат пэш шуко уло. Ты сэнгымашым умбакыжат пэнгыдэмдэн, кўчыкшым пытарэн мийэн, комсомолын 10 сйездшылан эшэ утларак тыршэн пашам ышташ пижына. Кызыт мэмнан прэдрияттыштэ стахановка-влак иктэ-кокыт вэлэ гын, умбакыжэ 10 дэнэ 20 дэнэ лийжэ ман тыршэна.

СКОРОБОГАТКОВА (парашутистка)

Марий Областын ончылсо самырык ўдыр-влакын пэрвой погынымашыжлан Горький ола Автозаводысо ўдыр-влак дэч большэвик саламым каласэм.

Йолташ-влак! Удрамашым тыгай кумда корныш, тыгай кугу куанымашан да пийалан ылышыш мэмнан пагалымэ, йоралтымэ кугу учитьлына Лэнин дэн Сталин йолташ вуйлатэн шогымо почэш Октябрь рэволюцэ гына лукто. Тыгай сай сылнэ ўдыр-влакым нимогай капиталист кугыжанышат ок шинчэ. Тыгай сай, сылнэ ўдыр-влакым мэмнан пийалан элна вэлэ ончэн куштэн кэртэш. Луатик ийаш ўдыр мамык (хлопок) погымаш пашаштэ рэкордым пуэн, Нина Камнэва 700 мэтр кўкшыт гыч парашутдэн тёрштэн, Вэра Фэодорова--СССР-ыштэ пэрвой парашутистка. Мэмнан ўдыр-влак парашутдэн тёрштылмө шотышто пёрйэн-влак коклаштат тўнысэ рэкордым пуэныт. Альэ командир - влакын ватышт 2000 клм. коклаш кужо йэчэ дэн каймыштым нална. Тидэ ылышыштэ никунам, нимогай кугыжаныштэ лийдымэ паша. Тунам ўдрамаш-влакын йэчэ ўмбакашогалмышт годым, врач-влак тыгэ ойлэныт: „Тидэ лийдымаш паша, нинэ ўдрамаш-влак йоча ончаш йордымө лийыт.“ Врач-влакын тыгэ ойлымышт йонгылыш лий, ылыш вэс тўкын ончыктыш. Ты шот гыч мэ ўдыр-влак кидышкышт пычалым кучэн, пёрйэнг дэн ик гай раш тошкалын, шкэнан элым аралаш эрэ йамдэ улыштым ужына. Мэмнан Автозаводысо пашазэ коклаштэ ССРУ-тэ ылышэ чыла тыгыдэ калык кокла гычат ўдыр-влак улыт. Нуно мэмнан дэч толмышт годым, пэш шэнтэлан кодшо, пычкэмыш ўдыр-влак улыт ыльэ. Комсомол нуным шкэ кидышкыжэ налын, кўлэш корно дэн виктарэн колтыш. Нуно тунэмдымэ, шагал тунэмшан улыт ыльэ; кызыт нунын

Звенигово р-н Кокшамарий школышто туныктышо Чумарова Т. Талэ физкультурница

коклаштэ грамот шинчыдымэ ик ўдырат укэ. Кызыт нуно чыланат стахановка улыт, йужышт пашаштэ мировой рэкордым пуэныт. Нинэ ўдыр-влакым комсомол воспитайэн луктын, комсомол корным ончыктэн. Тыганьэ ўдыр-влак, тыштэ, Марий областьыштат йатыр уло, но нуным мэ эша огына палэ, нунын дэн эша районысо область комсомол организацэ да Осоавиахим пашам пэш начар ыштат. Мый тыштэ ик ўдырынат оныштыжэ ГТО, ГСО-да „Ворошиловский стрэлок“ значокым ом уж. Утларакшым йалыштэ азан ўдрамаш коклаштэ паша пэш чўдын ышталтэш. Мэмнан ўдыр марлан лэкмэк, мэр паша дэч йөршэш ёрдыш коранэш.

Ик комсомолын совещаньыштыжэ 1935 ийын Н. Крупская йолт. тыгэ ойлэн: „Кажнэ самырык ўдрамашын азажэ лийэш, тудо шкэжэ вэлэ, мэр паша дэч кўрылтдэ, тунэммым кудалтыдэ, шкэ йочажлан, сай, комунист воспитаньым пуэн кэртэш“. Мыйын шонымаштэ, тэ тыштэ улшо йэн-влак, тэмдан дэн пашам кўлын, тыршэн ыштышт ман, тэмдам чын корныш луктышт ман, тэ чыла организацэ-влак дэчат йодын кэртида. Мый шонымаштэ, тэ самырык ўдыр-влак, тачысэ кэчэ гыч пашам эшэ утларак сай ышташ да эшэ вэсэлан илаш тўнгалыда.

Тэмдан лўм дэн, мый автозаводышто паша ыштышэ ўдыр-влаклан кугу саламым каласэм.

ПАКЧА ОЗЫМЫМ ШЫНДЭН КУШТЫМО ПАРНИК

Иал озанлык пашаштэ, парник куго польшым пуа. Вашкэ лийын шудымо пакча саскам парникэш озымым ыштэн шындэт гын, мэмнан дэнат лийын шуэш. Ўдрамаш-влаклан парник ыштымым палэн шогыман. Парникэш озымым шындэн лукмэк, мэмнан Марий кундэмыштэ тыгай культур-влакым шындэн кушташ лийэш: помидорым, арбузым адак тулэч молымат. Тылэч посна озымым ыштэн шындымэк пакча йэмыжшат утларак лийэш, мутлан, нална ковыштам, ушмэным, ты культур-влакым озым ыштыдэ шындашат огэш лий, ты шот дэнат парникын кўлэшыжэ раш палэ.

Кузэрак парникым ыштыман? Парник, чылажэ кум тўрлө уло:

1. Кэлгэ парник, тудымак вэс сэмын ондаксэ парник маныт.

2. Чот кэлгэ, вэс сэмын кокла жапысэ.

3. Мландэ ўмбалнысэ, вэс сэмын парижский маныт.

Парижский парникшэ пакча саска озымым шындэн кушташлан гына йёра, а моло парникэшыжэ культурым эр шындэн, шошым лум каймэ годым у йэмыжымат погаш лийэш.

Парникым, тыгэ ыштат: кутышыжо 16 раман, торэшыжэ 1 мэтрат 65 сантиметран лийман. Парникын рамыжэ 1 мэтр торэшан, 1,65 мэтр кутышан лийман. Тыгэ 16 раман парникым ышташлан 16 мэтр кутышан выньэмым кўнчыман. Парниклан выньэмым шыжымак кўнчэн йамдылат.

Выньэм кўнчэн йамдылмэк, рок ынжэ шарлэ манын пурам чоңыман. Парник пуран йўд вэл могырышкылажэ, кэчывал могырысо дэч 15-20 сантиметр кўкшырак лийман, пёрнья шот дэн ольаш гын, ик пёрням утым пыштыман. Парник пуран кэлгытшэ, тэрыс кўжгыт дэн огыл ышталтэш, тудлэч 15-20 сантиметр кўкшырак лийман. Мутлан, кокла парникын тэрыс кўжгытшө 45 сатимэтр кўлэш гын, пурам 60-65 сантиметр кўкшытаным ыштыман. Кэлгэ парникын тэрыс кўжгытшө 80-90 см. лийман.

Парниклан выньэм кўнчымө годым ты шотым шинчэн шогыман. Йўд вэл могыр гыч, йўштө мардэж дэч ўшык, аралман вэр лийжэ. Мардэж аралаш чодыра альэ иктаж могай оралтэ укэ гын, саварым оптэн ўмылтыман. Парник кўнчашлан кэчывал могырышкыла альэ кэчывал дэн йўд вэл могырышкыла изиш талык (лапэм) вэр лийэш гын, моткоч сай. Тылэч посна мландэ йымалнысэ вўдымат тэргэн шогыман. Мыландэ йымалнысэ вўд 150-200 см. лишнэ лийман огыл. Ты ончыктымо дэч вўд лишнэ шога гын, тыгай вэрэш кэлгэ парникым ышташ огэш лий.

Парникын кумда могыржо кэрэк кунамат кэчывал могырышкыла лийман. Колхозышто ик парник вэлэ огыл, шуко парник лийэш гын, тунам чыла парник налмэ вэр квадрат формо гай лийман. Тыгэ квадрат форман ыштымэ годым парник вуйэш да адак парник коклалаш орава дэн кошташ корным кодыман.

Парник тэрыс шокшо дэн ырыкталтэш, садлан лийын парникэш опташлан тэрысым тэлымак парник лишан оралэн йамдылман. Жап дэч ончыч тэрыс ынжэ ырэ манын, тэрыс орам пэнгыдын, тошкэч шындыман. Парникэш опташ имньэ дэн шорык тэрыс гына йёра. Тэрыс ора жап дэч ончыч ыраш тўнгалэш гын, коклашкыжэ йўштө тэрысым оптэн пэнгыдэмдыман, вара тунам ырымыжым чарна.

Кэлгэ альэ эр парникым йанварь-фэвраль тылзыштак оптат. Кокла парникым март тылзыштэ, а мыландэ ўмбалнысэ парникым май тылзыштэ ижэ оптат. Парникэш ырышэ, шокшо тэрысым гына опыман, садлан лийын парникэш опташ жап шумо дэч иктаж 10 кэчэ ончыч тэрыс орам пудыратыман. Тыгэ пудыратымэ дэн тэрыс ыраш тўнгалэш. Иктаж могай шот дэн пудыратымэкат тэрыс ыраш огэш тўнгал гын, тэрыс коклаш изиш извоскымат пышташ лийэш. Колхозышто извоско укэ гын, 3—5 вэдра шокшо вўдым опталман.

Шокшо вүд олмэш ырыктымэ кумат пышташ лийэш.

Парник выньэмышкат тэрысым моштэн опыман. Тэрыс опымо дэч ончыч выньэмысэ лумым, адак түрлө шүкым эрыктыман. Эрыктэн пытармэкэ тэрысым опташ лийэш. Тэрысым, парникын ик вуйгычшо опташ тунгалмаш. Опытмэкэ тэрыс ынжэ йүкшө манын, коклашыжэ коваштэ ыштымэ гыч лэкшэ тумо шүмым опытмэк утларак сай лийэш. Кум носилка тэрыслан ик носилка тумо шүмым опыман. Парникэш тэрыс опымо годым тэрысым тошкыман огыл, ты шотышто шукужым йонлыш лийын тошкэн-тошкэн оптат. Тыгэ тошкэн опымо дэн парникысэ тэрысыш йуж пурдымо лийэш, савдэнак ырыктымыжымат чарна. Кэлгын пурэн ынжэ кайэ манын пура лишнысэ тэрысым гына изиш тошкэн лаптыртыман. Тэрыс опымо дэч вара кок-кум кэчэ гыч тэрыс ышкэ нэлыж дэнак вола, тунам вара умбачшэ адак тэрысым изиш тэмыман.

Тэрыс кугын волэн огыл гын, вэс пачаш уштардэак 10 сантим. күжгыт нарэ рокым опыман. Парникэш опташ шэм рок күлэш. Нөрымылэч рокым лэвэдыш йымалан оптэн аралыман. Парникэш опташ рокым шыжымак йамдылман, вара тунам ижэ сайэ лийэш.

Парник выньэм йамдылмэкак, пашам жапыштэ ышташлан моло күлэш тарманымат йамдылман. Эн пэрвойак парниклан рам күлэш. Парник рамым, пэнгыдэ, смолан, йактэ пудэн ыштыман. Тидлан лийын ондакак рамлан пум йамдылман. Пун кутышыжо 10 см. нарэ кужырак күлэш, моланжэ палэ, рамым йөршын ыштэн шуктымэш мучашыжэ төрлалтэш, садлан күчыкэмынат кэртэш.

Рамлан пуын торэшыжэ, күжгытшө 6 сантимэтыраным йамдылман. Рам ыштымэ годым күртнө пудам кырыман огыл. Күртнө пуда кырмэк рүдангын, рамым вашкэ шүкта. Рамым чаткатам ыштыман, рам дэн рам коклаштыжат, адак пура воктэнжат виш ынжэ лий. Парниклан шуко вайакым ыштыман. Рамэш тыгыдэ йанда пүчыкышым шындыман. Куго йандам шындымэк вашкэ пудырга, адак вашталташат йөсырак. Иандан кугытшо 6×10 см. лийман.

Иандам йыгырэ огыл, 1 сантимэтр нарэ умбала-умбала күзыктэн шындыман. Ианда ушымашэшыжэ пэнгыдэ лийашлан замаскым йыгыман.

Тылэч посна рам умбач лэвэдаш олым ашыкым ыштыман. Ашыкым рам дэч 20-25 см. нарэ кумдаракым да адак 45-50 см. нарэ кужыракым ыштыман. Олым ашык ышташ 4-5 рат кандыра (кэрэм) күлэш. Кандырам пэлыгыч тодылын олымыш пыштэн пидаш тунгалман. Олымжым кок парнья күжгыт нарэ чумыркам налман. Сай ашык лийжэ манын олымжымат ик төр налын пидман. Ашыкым пидын пытармэк түржым товар дэн төрлыман. Ашыкым сай—пэнгыдэ олым дэн пидман, вара тунам чытышэ лийэш. Машин дэн кырымэ, тованшэ олым, ашык пидаш огэш йоро.

Могай жапыштэ, кузэ парникэш ұдыман

Озымым парникэш могай жапыштэ ұдымым палашлан ты шотым шынчэн шогыман. Мэмнан Горький крайыштэ саска кушмо жап 150—170 кэчэ шотлалтэш, но тугэ гынат май тылзэ годым покшым лийэдэн шога, садлан лийын саскан йырагыштэ кушмо жапым июнь гыч тунгалын сэнчабыр тылзэ йоктэ шотлаш лийэш, тыгэ саска кушмо жап адакат күчыкэмэш. Тэвэ налына ковыштам, ушмэным, кочо ушмэным, томатым адак т. м. Ты культур-влаклан 110—168 кэчэ күлэш. Ты шот дэн 15 сэнчабыр гыч тунгалын мөнгыла шотлымэк апрэлын 15-жэ йоктэ 153 кэчэ лийэш, ты шот дэн нинэ культур-влакым озым кушташлан 15-шэ апрэлыштак ұдыман.

Парникэш ұдымаш йырангысэ гай огыл. Шокшо лэктын ынжэ пытэ манын пашам пүсынрак ыштыман. Ёдымө годым ик рамым гына почман, а молыжо пэтырнышак лийман. Пашам вашкэ ышташлан коктын ұдыман, иктыжэ ик могыр гыч, вэсыжэ вэс могыр гыч.

Пакча йэмыж нөшмө тыгыдэ, альэ пэш чүчыкыдын, альэ пэш шуэн ынжэ ұдалт манын ошмаш йорэн ұдыман. Ёдымө дэч ончыч шытыктарэн ончыман. Шытымашыжэ сай огыл гын, ты шотым нормо дэч коч йэшарэн ұдыман. Мутлан, шытыктарэн ончымо годым 75%-шэ вэлэ лэктэш гын, тыгай нөшмым мыньар күлэш нормэшыжэ адак ик чырык нарым йэшарэн ұдыман. Парникэш пакча саска нөшмым ұдымэк умбачшэ вычкыжын, пушкыдо шэм рок дэн пэтырыктыман, Шунан мландым опыман огыл, шунан мландэ пэнгыдэмын озым лэкшашым пытарэн кэртэш.

Ындэ күчыкын вүд опымо нэргэн каласэна

Парникэш вүдым шагал оптат. Ёдымө годым мландэ нөрө гын вүдым тунамак огыт опто, а кушшо гын, изиш гына лэвэ вүдым опыман. Вүдын шокшыжо, парник көргысө шокшо гай лийман.

Парникэш вүдым кэрэк кунамат эрдэн опыман, вара тунам ижэ сайэ лийэш. Вүдым корка дэн огыл, тыгыдэ рожан лэйкэ дэн опыман.

Парникысэ саскаш вүд опымо дэн гына огыл, йужымат пуэн моштыман. Вүд опытмэкак парник көргэш вүд пар дэн амиак газ погына. Амиак газ шагал улмыж гоцым саскалан пэш кугу пайда лийэш, а шуко погына гын, саска локтылалт кэртэш, садлан лийын кажнэ кэчын рамым нөлтэн газым лукман. Коч могай йүштө кэчэ лийэш гынат рамым садак почын йүкшыктарыман.

Тылэч посна волгыдо пурашлан кажнэ кэчын 2-3 шагатлан рам умбалнысэ ашыкым налман' йанда умбалан лум шинчын гын ұштэр воштыр дэн ұштман. Шошым йырагыш шындаш жап шуэш гын, кусарэн шындымэ дэч икта 10 кэчэ ончыч парникысэ саскам түжвал йужлан туныктыман, рамым чыла налын чараштэ шынчыктыман. Шошым шокшо кэчан годым рамым эрдэнак налман, тыгэ от налгын, йанда коч кэчэ саскам когарта.

7—8 МИЛИАРД ПУД КИНДЭ ВЭРЧ

Партий дэн правительствэ мэмнан ончылан пэш кугу задачым шынден: тидэ кум—ныл ийыштэ мланна 7—8 миллиард пут киндым налаш тунгалман. Тынар киндым налын мэмнан элна эшэ вэсэла, улан сай лийэш. Тидэ задачым шукташ тэнийак пэш чот пижман.

Тидэ пашам шукташлан шошо агалан кызытак йамдылалт шогыман. Агротэхникым шинчыман, илышыш пэнгыдын пуртыман. Ты мартэн мэмнан куралмаш тальканрак лийын. Иужо вэрэ куралмэ кэлгыт 10—12 сантиметрыш вэлэ шун. Тыгай куралмэ дэн шурно лэктышым кугэмдаш ок лий. Куралмэ лончым ик гай чыла вэрэ кэлгэмдыман огыл, агроном шудымс почэш кэлгэмдаш күлэш.

Шурно лэктышым нөлталмаштэ мландым уандымаш пэш кугун полша. Мландэ уандыш кокла гыч, эн күлэш, эн чот пайдам пушылан тэрыс шотлалтэш. Тэрысым моштэн аралэн, жапыштэ пасушко лукман. Тыгэ вэлэ тэрысын шурнылан күлэш кочкиш настажым тэрыс аралэн шукташ лийэш. Тэрысым пасушко тэлым луктат гын, утларак сай. Тэлым лукмо годым лум умбалан кугу тэрыс ора-влакым ыштыл кодыман. Шошым вара лум каймэк тэрысым шалатэн мландышкэ куралыт. Мландэ уандаш ломыжат пэш кугун полша. Мэмнан Марий областьыштэ ломыж шуко арам йомэш. Иужо вэрэ ломыжым луктын коремышкэ кышкат. Тидэ нимоланат ок йөрө. Ло-

мыжым тэлым кукшо вэрышкэ погэн опташ күлэш. Ломыж ночки вэрым огаш йоратэ, тыгэ тудо шурнылан күлшө кочкиш настажым арам йомдара. Тылэч посна эшэ вэрлаштэ моло уандышымат муаш лийэш. Тэвэ мутлан торфым налына. Торф, тэрыс сэмынак шурно лэктышым кугэмдаш пэш чот полша. Торфым тэрысышкэ тыгэ савырат. Эн ончычак тудым олым олмэш вүташкэ кышкат. Тэрыс дэнэ пырля вүташтэ шүэшат вара тудым тэрыс дэн пырля пасушко луктын куралыт. Адак торфым талук жап коштымэк, куралмэ годым рок дэн пырля йөраш лийэш.

Шурно лэктыш вэрч кучэдалмаштэ урлыкаш пырчэ пэш кугу вэрым налын шога. Удышашлан эн сай, эн шолдыра, йандар пырчим кодыман. Шурно лэктышым нөлталаш эн утларакшэ кугу урлык шурно, мутлан „Ваткэ“ уржа, „Победа“ шүльө, „Лютесценс“ шыдан пэш кугун полшэн шогат.

Шурно лэктышым нөлталаш вэрч мландым пэш моштэн пушкыдэмдыман. Такыр пасум эр куралын, шүкшудым күрын кышкэн, культиватор дэн пушкыдэмдэн ўдаш йадылалтман.

Машина-влак йал озанлыкыштэ пэш кугу вэрым налыт. Машина дэн ыштымэ годым паша лэктыш кугу, сай качэстван лийэш, паша йэнат шагалрак күлэш.

КОРОЛЕВ А. К.

МЭ ШОШО АГАЛАН ЙАМДЭ УЛЫНА

Мэмнан ончылно шурно лэктышым кугэмдышаш паша шога. Тидэ пашам шуктышашлан шошо агалан кызытак сайын йамдылалт шогаш күлэш. Мэмнан колхоз шошо агалан сай йамдылалтын. Удышаш шурно пырчэ чыла трийэр дэн сортировайэн опымо. Урлыкаш пырчэ качэствэ шот дэнат пэш сылнэ. Машина-влак олмыктэн, шүрэн шындымэ улыт. Плуг-влак йылгыжыт вэлэ, чыла таптэн, олмыктэн, эрыктэн шынден улына. Тарман-влак кукшо вэрыштэ шинчат. Кандра ўзгарымат завхоз шукэртак пунэн йамдылэн.

Ломыжын пайдажым мэ пэш раш палэн налын улына. Ломыж погаш 55 ийаш ударникым

Иванов Водыр кугызам ойырэн улына. Тудо ышкэ пашажым кэч кунамат сай шукта. Тидэ пашамат Водыр кугыза ыштэн шукта. Тудо ломыжым погэн, кукшо вэрышкэ опта. Лумым аралышашлан пасуэш изи лум каван-влакым ыштылын да укшэрлам опытын улына. Вашкэ пасушко тэрысым лукташ тунгалына, тэрыс лукшаш планым тидэ кэчылаштэ пэнгыдэмдымэ.

Удымө жапыштэ йоча сат дэн йоча йаслэшашлык. Тидлан мэ посна киндым ойырэн ко дэн улына.

„У Кой Сола“ колхоз, Шэрнур р-н.

МРЭК ВАНЬУ.

КАНДАШ ВАТЭ

(ПОВЭСТЬ)

ЭРЫК ЧЭР

Йал ўмбаке кэчэ шыратарэн онча. Иандар ош кава гыч кудыр ўп гай кудыргылшо пыл ора эртымэ годым кэчэ пыл шэнгаке пурэн йомэш. Вара адак чараш лэктын вийан тулжым йал ўмбаке шара. Иужгунам тидэ йал ўмбачын кудырчан йўр эрта. Тунам ончыл пылжэ шолаш пуршо подла шолын мўгыра. Иал ўмбаке шумэнтэ лэнэж дэнэ йўр опталэш, корэм тэмын нугыдо йошкынан вўд урлэн йога, мландым пургэдын корэмым эшэ утларак шара.

Тыгак йэр-сола йалыштат шэмэр марийын илышыжэ румбыкан вўд гайэ эрта. Марий-влакын илышышт ик гай огыл. Иктэ курымэшыжэ мландым пургэдын, кури киндым нулда. Вэсэ, тўрлө йөн дэнэ йорло влакым пызырэн, мындырлана. Мындырланышэ влакын ожно мландышт лын лийын... Кызыт нунын кид гыч мучыштэн гынат, вэс йөн уло: йорло кидыш логалшэ мландым пел пуд киндылан налэш, альэ иктаж могай сату дэн торгайа. Тыгай йэнг йалыштэ адак уэш озаланаш тўнгалын. Тудлан изижат-кугужат эртэн каймэ годым ваш лийыт гын, упшым тарватат, кўлэш годым сөрвалашат мийшэ лийэда.

Йорло кокла гыч тыгай мутат шокта: „Мо ийалан кучедал толашышым?.. Словодо. Мландэ утымэш лийэш. Иктэ вэсым пызырэн илышэ ок лий. Ай-ай сай словодо... Микалын Макси ожно мэмнан дэч кугунжо ончылнат огыл ыльэ. Кызыт тудат торгайаш тўнгалын, тэвэ Лэвэнтэйымат эрта. А мэ тугайак улна.“

Пойан-влак—чынак вуйыштым нёлташ тўнгалыныт. Нуно кызыт Чэркас¹ гайлан тыгэат ойлэн пуат: „Э-э йамдыжым ончымо годым сай ыльэ. Ындэ пытыш вэт. Кшал тэркыда йөрльө. А мэмнан кызытат уло“...

Йалыштэ эрык чэр кумдан шарлэн. Аракам ышкак шолтат, погынэн-погынэн йўыт; чўчкыдынак кредалыт. „Эрык гын эрык, чылалан эрык: арака шолташ лийэш, торгайаш лийэш, ўдырым мызар шонэт нал“ маншым йалыштэ чўчкыдынак колат.

ВЎР МОДЭШ

Шошо кас. Йэр-сола урэм пычкэмыш йўдыштө шэмын койэш. Ўлыл мучашыш ончалат гын, йал мучаштэ улшо корэм пундаш нөрөпла чўчэш. Пушэнтэ-влак пёрт шэнтгэлнэ копна орала койыт. Тужэчыла ала могай куштылго йуж толэш. Йўк нигуштат ок шокто. Лач гармон йўк тымык йў-

¹ Чэркас—Морко марий. Рэволюций жапыштэ продовольствием погышо отряд вуйлатышэ ыльэ.

дым шэргылтара. Муро йўк тымык йужым пўчкын кэлэсырын йонгалтэш:

Йэр сола урэмэт лавран урэмэт,
Тошкэн коштшо мэ улна...

Коклан кужу муро йўк лэктын, рвэзэ пагытыштэ чўчкыдынак лийшэ ойго жапым шиждара:

Олма пуэш олма шочэш,
Шоптыр вондэш шоптыр шочалэш.
Олма чуриан, шоптыр шинчан,
Йёраталмэ танэмжэ укалэш.

Урэмын ик тураштэ кылат воктэлсэ кугу шоло йўмалнэ „и-у, и-у“ шокта. Ўдыр-влак лўшкат. Модыт, воштылыт. Иктэ вэсыштым поктэн куршталыт.

—Ўдыр-шамыч, шыпланыза. Тэвэ Иогормыт толыт,—манэш лапката капан ўдыр. Вара качэ-влакын муро йўкым колын, нунат вычкыж йўкыштым луктыт:

Ош шовычэм кидыштэм,
Кидэм рўза мом ыштэм.
Ош моторэм тол ончыкэм,
Чонэм йўла мом ыштэм.

Умбалнэ качэ-влакын йўкышт талынрак шокта, койын тэмбакэ лишэмэш:

Кунам ломбэм пэлэдэш гын,
Тунам пакчам сылнэштэш.
Кунам танэм ончылнэм гын,
Тунам чонэм парэмэш.

Качэ-влак ўдыр тўшкашкэ толын шогалыт. Гармонист ўдыр-влакым онча, кэлшымэ танжым кычалэш. Ўдыр-влак тўсыштым пэтырат. Гармонист шырпым луктын „шор да шор“ удыра. Вара ик ош шовыч вуйан ўдыр ончыко кўзэн шинчэш.

— Иогор, гармоньэт сайрак шокталтыйан,—манэш ик рвэзэ, ончыко лэктын шогалэш.

— Могай мурым шокталташ?

— Чарла марий мурым,—манэш рвэзэ.

Иогор гармонь шокташ талэ. Кок йолжым тавалтэн шоктэн колта. Рвэзат муро почэш тавалтэн налэш. Вара ўдыр-влакым кушташ луктэш, Иужыжо ынэшт кушто гынат, шупшкэда.

— Иыван, ит шупшкэдэ. Мый шочын куштэн омул,—шокта ўдыр.

—Рвэ-шамыч, момыштэна, Орина ок кушто?—

Йодэш Иыван, ышкэ тырын-тўрын тайныштэш.

— Чизым кучаш, укэ гын,—кычкыральэ ала кудыжо.

Тыгэ ўдыр качэ-влак пэл йўд эртымэшкэ рўжгэн кийат. Вара Иыван гармонист Иогор дэке мийэн пылшышкыжэ ала мом йыштак ойла. Тунамак нуно тарванат. Гармонь йўкым луктын кўшыл мучашыш ошкэдат.

— Кушко кайышт?—ик ұдыр вэсыжэ дэч йодэш.

—Иуаи кайышт дыр,—шұлыкын пэлэшта вэсэ.

— Оганья, айда почэшышт кайэн ончэна..

Ик жап эртымэнтгэ кодшо ұдыр качэ влак йышти-йушти шаланэн пытышт. Урэмыштэ, лач пөрт лукышто, альэ капка мэнгэ воктэнэ шогылтшо ұдыр дэн качым гына ужаш лийэш.

Кок ұдыр кұшкыла кұзат. Ышкэ коклаштышт пэлэрак йүк дэнэ мутланат.

— Ончо, Оганья, Йыванмыт дэнэ тул койэш. Айда пурэна. Йыванын ачажэ олашкэ кайэн. Аважат укэ,—манэш йолташ ұдыржө Чачи.

— Айда окна йұмакыжэ мийэн колыштына. Пурашыжэ онгай огыл,—манэш Оганья.

Ўдыр-влак пөрт воктэкэ мийэн шогалыт. Пөртыштө йүк шокта. Арака клэнча муралтэш. Окна вошт тұсыштат раш койэш.

— Ончо, ончо, Йогор арака чуқырым кузэ нөлта,—йыштак Чачи пэлэшта.

— Колат, муро йүк:

Эрдэнэ вочшо покшымжо;

Олма пу пэлэдышлан логалэш.

Шара шэрэ шинчан ош моторэмжэ,

Мыйын шұмэмлан пэрналэш.

— Оганья, Йогор мурашат пэш кэртэш улмаш. Мый альэ пөрвой колам. Айда ваштарэшыжэ мээт муралтэн пуэна.

— Онгай огыл вэт. Почэшна коштыт манын, шонаш огыт тұнал?

— Айда, уждымо йэн огытул. Оганья тұнал...

Пөртыштө адак муро йүк шокта:

Ший самбарэм лийжэ ыльэ,

Шолын гына шинчыжэ ыльэ.

Шара шинчан ош моторэм,

Лийжэ ыльэ пэлэнэм.

Ваштарэшыжэ Оганья дэн Чачи вычкыж йүкыштым эркинрак луктын йымыжгын муралтат:

Муралтэн колташ йүкна йандар,

Эрэ мурмына вэл шуэш.

Шоналтэн колташ танна мотор

Эрэ ужмына вэл шуэш.

Пөрт көргө гыч муро йүк вашэшта; Оганьян помышыш пурэн көргө чонжым тарвата:

Ой ший самбар, ший самбар,

Кушкэвэ вүдэтым лэвыктэт.

Ой моторэм чэвэрэм,

Кушкэвэ чонэм йүлалтэт.

Кэнэнта окна почылт кайыш. Ныл шинча ваш ончэн шырғыжэш..

ПУНЧАЛ

Калык шұлым үдэн пытарэн. Лач йужо вара ш кодшыракшэ гына ұдыгыч койэш. Кызыт парэнгым пэш талын шындат, кыньэм ұдат. Пасушко воз дэнэ парэнгым шупшыктат. Тұшкан погынэн ваш-ваш парэнгэ шындаш полшат.

Тэвэ Шап-Илья корэм дэч мұндырат огыл, Шальэ олык воктэнэ шогышо кугу пүнчө дэч кок анга кутырак өрдыштө, ошын койын марий-влак вужгат. Нуно курап каймэ почэш парэнгым лакыш почэ-почэ кышкэн писын эртат. Шонго кугыза шога вуй дэнэ курал эрта. Кышкэн

кодымо парэнгым пэтырэн кода. Уэш савырнэн толмэшкэ парэнгэ кышкышэ-влаклан вучэн шогашат жап уло.

Ик тураштэ илалшырак ўдрамаш-влак коклаштэ рвэзэ дэн ұдыр-влакат койыт. Нунын кокла гыч кушкын гына шушо рвэзэ, паша ыштымэ лугычак изи йоча гайэ орадылана. Тудо йара шогымо жапыштэ ұдыр-влак дэкэ мийэн-мийэн пижэш. Сэнэн кэртмыжым лупшал пыштэн рокэш пөрдалдара.

— Мичи, Мичи, чизиштым турыж, чизиштым!—өрдыштө шогышо лапкатарак капан шэ-малгэ ватэ кычкыра.

Мичи эшэ чотырак ора. Иктэ вэсэ дэкэ мийэн пижэш. Тэвэ йаштката капан ұдыр дэкэ онгышкыжо шуын пижэ.

— Эй шыжэ тага,—шоктыш ұдыр, Мичим лупшал кудалтыш.

— Мичи, Мичи, от кэрт мо! Мичи, вуйым ит пу!—кычкырат ватэ влак. Мичи рокэш варныл кыньэлын уэш пижэш. Вара адак мийэн везэш.

— Шу-у!—воштыл колдат ұдыр-влак.

— Эй, Мичи, Мичи, ұдырлан вуйым пуэт? Тыгэжэ ұдыр-влак вуйышкэт кұзэн шинчын ложгат,—манэш кум пұан шонго кува. Ышкэ „лыт-лыт-лыт“ воштылэш.

— Тудын Йогоржо уло вэт,—манэш ладра йолан ұдыр—Тэвэ тыланэт кастэнэ ўчыжым савыра.

—Ўчө савыршаш кызытак савырэн кэртэш, Йогор тыштак,—ышталэш вэсэ.

— Айда мод, чот мод! - манэш Йогор.

Йогор тыматлын койэш. Тудо ала кугурак-влак дэч аптырана, ала койшыжак тугайэ. Курал каймэ почэш Йогор ышкэ касалыкшым писын шукташ тырша. Тудын воктэнэ шогышо Оганьят моло дэч писын тарванылэш. Нуно пайэш вочшо касалыкыштым иктыжэ ик тұр гыч, вэсыжэ вэс тұр гыч тұнгалын корно йэда эрэ ваш мийэн пытарат.

Шонго кугыза курал эртэн кайыш. Йогор Оганья ваштарэш писын мийа. Кидшэ машинала койэш, парэнгым кышка. Оганьят тугак толэш. Тэвэ нуно ваш лийыт... Ик парэнгэ почэш вэс пышталтэш. Вэр пытыш. Пытаргышлан кудалтымышт годым кок парэнгэ йыгырэ мийэн возо. Йогор Оганьян тұсышкыжө шыргэ воштылал ончалыт,—тачэ кастэнэ имньэ пукшаш мийэт вэт,—маньэ...

ИЛЫШ МОДЫШ ПЭЛЭДЫШ

Кэчэ волэн. Кас рұмбык тұньам лэвэдэш. Уш-кал күтү шангак пурэн. Тулэч вара ұдыр рвэзэ-влак имньэ пукшашат шангак кайэныт. Урэм дэнэ эртымышт годым тұтанла пурак кыньэл кодын. Йогорат моло дэч варарак имньым кушкыж лэктын.

Пукшаш кайшэ-влак Шальэ чонгам кудал эртышт. Вашкэ Кашар тұрышкат шуыт. Нуно

Имнэ пукшаш вич мэнгэ коклаш Йылгэн йэр воктэкэ коштыт. Сандэнэ кудалаш вэр сита. Оганья изишак моло дэн пырлыа кудалын. Вара имныжым чарэн, шэнгэчын эркын ошкэдэн. Тидэ жапыштэ почэш лэкшэ Иогор кудал толын пок-тэн шуо.

— Кайышна вэт, Оганья?—манэш Иогор. Шкэ ракш алашажым Оганьян шэм вүльö воктэкэ намийыш. Тудын кучымо шөрмыч кылжым шулшылын кок имбьым йыгырэ ыштыш.

Имнэ-влак йыгырэ ошкылын ышт кэлшэ. „И-о“ шоктыш шэм вүльö, ракш алашам „пыр-дын, пырдын“ чумал колтыш.

— Ончо, Оганья,—манэш Иогор,—шэм вүлэт чылт тый гайэтак.—Шкэ „хы-хы-хы“ вошт-ылэш.

— „Хи-хи-хи“ шоктыш Оганья,—тыйжэ мэмнан гайжэ дэк игылтын гына пижат дыр?—манэш. Шара шинчаж дэнэ шыматалын ончалэш.

— Молан тыгэ ойлэт, Оганья? Мый вэт, уло чонэм дэнэ тыйын улам.

— Кай, ит игылт. Тыйын Корак йалыштат уло. Изи-Кушнаштат ала могай Маринам йөрэтэт. Тыйын тўнья мучко лу дэнэ уло.

Иогорын йоратымэ ганжэ-влак чынак шуко улыт. Тудын тўсыжö моло качэ-влак дэч утыжым чаплэ манаш ок лий гынат, ала можо ўдыр-влакым утларак шўмэштара. Ала гармонь шокташ талэ да, ала йылмыжэ йылдыри. Чынак гармонь шокташ Иогор ок кэрт огыл. Тудо могай кўлэш тугай мурым шокта. Рушла ма, суасла ма—колта гына. А тўрлö вэл марий мурым шокташ тўнгальэ гын,—томаша! Тудым ончэн—кужак шочын гын, манын вэлэ шонэт. Мутланаш тўнгальэш гын, ала могай мутымат муэш. Ушэш вочдымо мут дэнэ воштылтышым ышта. А койшыжо, ошкылмыжо... ой, ойлэнат от мошто. Кузэ тудо ошкылэшыжэ, ала вўд ўмбач кайа, ала мландэ ўмбач. Тудын ачажымат Чылдыри Микита маныт. Очыни ачажым поктэн. Садланак ўдыр-влак моло качэ дэч утларак йөрэтат. Тудын вэрч ўдыр-влак „чыгэ-магэ“ лийынат кайат.—Пэш модат да, ок логалла. Иогор мэмнан гайжым ок ончал шол,—маншым йатыр годым колаш лийэш.

Оганья дэн Иогор ындэ пэл ийрак лийэш кэлшэн илат. Оганьят Йэр-солаштэ моло ўдыр-влак дэч ойыртэмалт шога. Тудо кушташ пэш мастар. Иогорын гармонь муро почэш лэктын кушталтэн колта гын, чылт вурльангэ гай койэш. Куштымо годым, кидшым онгайын ыштэн, парняж дэнэ „лоч-лоч-лоч“ мурыктэн, йолжо дэн лэралтэн колтымыжым кугурак-влакат öрын ончат:

— Эх, Иыванат, ўдырымат ыштэн моштэн вэт!—маныт.

Иыванын ик Оганья ўдыржö вэлэ огыл. Тудын адак Анук лўман вэс ўдыр кушкын шога. Ик кок ий гыч, марий манмыла, кэч йыгырэ шындэн колто. Тўсыштым ончаш гын, коктынат

чийалтымэ муно гайэ улыт. Изирак ўдыржö—Анук эшэ сöралын койэш. Качэ шинчашкат пэр-наш тўнгалын. Коклан акак-шўжарак сырмэ сэмынат лийыт.

— Эй аташ, тэптэрэт укэ, Иогор ончылно ала кузэла пыльгэт,—манэш Оганья. Тунам Анук нимо пэлэштыдэ пöрт гыч кудовэчыш иктаж сомылкам мушо лийын лэктын кайа.

Тыгэ Иогор вэрч акак-шўжарак коклаштэ сырымаш чўчкыдынракак лэктэда. Анукат йужгунам ышкэ сэмынжэ Оганья акажым шылталаш тöча. Тэвэ тачат, Оганьян имнэ пукшаш лэктын каймыжэ годым, Анук шўжаржэ шыдын пэлэштыш: „Капэш шушо ўдыр йажарла койын имнэ пукшаш кö коштман! Тыланэт ындэ вожылмаш. Вара кэчывалым тўр тўрлышаш годым кўпэн кийэт“,—маньэ.

Иылгэн йэр чодра покшэлнэ. Иырым йыржэ олык, пэл тўрыштö куэр. Пукшаш толшо-влак йэр гыч пурла могорэш тулым олдэн шындэныт. Иоча-влак чадырканым оптэн тул орам пушэнгэ вуй дагыт нöлтат. Вийан тул йып-тўшка кўшкö кўзэн тул йўрла ўлкö вэлэш. Куэ укшым лупша, когартэн йошкарта. Тыгыдэ ўдыр-йоча влак чодра коклаштэ куршталыт. Нуно кож воктэнсэ киш коптыраш тулым ылыжтэн пыжыктат. Шулен вольшо кишым умшаш налын пурит. Иужышт тойа вуйэш куэ кумыжым пўтырэн тулым пыжыктат да имнэ ончаш куржыт. Имнэ-влак кужу шудым кочкыт, коклан-коклан лупсан вўдыжгö шудым „порр да порр“ пуалын колтат, тул ойыпышто шинчашт ужаргын чолгыжыт.

Ўдыр качэ-влак гармонь муро почэш каласэн мурым шэргылтарат. Тўрлö модыш дэнэ модыт, воштылыт, йўкышт мўндырко йонгалтэш. Лач шонгырак кугыза дэн илалшэ марий влак гына соган мыжэр йўмакэ пўтырналт возын, нўжыт гына малат. Тугэ гынат, чылажак огыл. Иужо марий пу нангаймыла орава дэн толын. Ончычшо тудо пукшаш коштынжат огыл. Сандэнэ йоча йўк-йўаным ок чытэ. Тудын пылшыш кычкыркалмэ, каласэн мурмо йўк пурэн малаш эркым ок пу.

... Луйжым ончэн вайалык,
Вайажым ончэн Йогорлык,
Йогоржым ончэн Оганьялык,
Оганьяжым ончэн Йогорлык...

— Мо шайта, эртак Оганья да Иогор. Моло качэ дэн ўдыржö кужак йомыныт,—манэш шонго кугыза. Соган мыжэр йўмач вуйжым нöлталын ончалэш.—Каргымэ йоча-шамыч, мо ийалан тынар поньыжыда! Изирак олташ ок лий ужат,—ышталэш вара. Вэс могорыш савырнэн возэш.

Иоча-влак йатыржэ олача тойам кышкэн модыт. Кö чашкэр лонгаш кудалтымэ тойам кум кана почэла муын конда, тудо тойам кышкаш правам налэш.

Тойам кышкаш йоча кокла гыч Мичи правам налын. Пэш вийан кышкылдэш. Нунын модмашкэ

кугу качэ-влакат, варажэ ўдыр-влакат ушнышт. Иатыр модмэкэ правам Ваньуш лўман качэ нальэ.

— Ну, ындэ мый шуэн колтэм гын, нигэат ок му,—манэш Ваньуш, олача тойам кидыш нальэ. Мундырала йыр пўрдат, кидыштыжэ укэ лийэ. Ўдыр, рвэзэ-влак, тыгак йоча тўшкат йыр ончыштыт. Нигушко кудалтымыжым палыдэ иктэ ик могырыш, вэсэ вэс могырыш куржын шала-нышт.

Чашкэр лонгаштэ „кыж-гож, кыж-гож шоктэн рвэзэ ўдыр-влак курышталыт. Тугэ гынат, кольа тулла чылгыжшэ шукш дэч молым нимомат огыт му.

— Пушэнтэ вуйэш пижын дыр. Чыла вэрэ ончыза,—кычкырат йужыжо.

— Тудо ала чылт вэс вэкэ шуэн,—манэш вэсэ.

— Иыван, Иыван, тол тышкэ. Тэвэ мый муымат,—кычкыра Иогор.

— Кушто, кушто,—манэш Иыван, Иогор дэкэ куржын мийа.

— Тэвыс, могай чаплэ,—шталэш Иогор, Оганьям кучэн шогалтэнат, ончыкта.

— Ха-ха-ха,—воштылэш Иыван,—пэшак сай олача тойа. Лач мыланна гына йўрдымў.

— Иыван, тыйынат улыс, кычал, ала муат,—воштылэш Иогор.

— Тэвэ Чачийэт тышкыла куржо,—шталэш Оганья.

Олача тойам шуко маркэ кычалыч. Вара иктэ вэсэ, почэ-почэ тул тўрыш толын лэктыч.

— Ну, ыжда му мо?—манэш Ваньуш.

— Чортышто муат мо,—шокта лапка нэран рвэзэ.

— Эй, тэат, лийшаш огыда ул! Тэвэ мый вик ужам, Иогор муын. Адак кў муын?!

— Адак Иыван муын! — ала кў кычкыральэ.

— А тэ аныра-шамыч, муын огыдаул,—воштылэш Ваньуш.—Тэмдан олача тойада тэвэ кушто,—ўдыр-влакым ончыкта.—Муын моштэн огыда ул гын, наза,—маньэ вара. Шокш кўргыш колтымо олача тойажым луктын кудалтыш.

Иўд пычкэмыш. Кўшыч тўжэм дэнэ шўдыр-влак ончат. Ала кушто чашкэр лонгаштэ шўп-пык йўк шэргылтэш. Иэр ўмбал гына шып. Тушто кэчывалымсэ сэмын кол ок мод, лудо йўкат ок шэргылт. Тугак чашкэр лонгаштат шып. Лач ик тураштэ, чашкэр кокласэ ладра кож йўмалнэ гына „шывэ-шывэ“ мутланэ гыч шоктат. Адак коклан чока шудым кычал пурышў имньэ кож турашкэ шинчыдэ мийа. Вара „чурык“ лийын вуйжым нўлталэшат, нэржэ дэн „прок!“ пуалын колта. Кэпшылтымэ йолжо дэнэ тўштылын ўрдыш корангэш. Тушто Иогор дэнэ Оганья ваш ўндалалтын, пытыдымэ йўратымэ мутым пэнтгыдэмдэн шинчат.

— Оганья, Огуш, тый ўшанэ: кузэ чонэмжэ чўчэш. Мый тыйым уждэ ик кэчат ом чытэ,—чытыршэ йўк дэнэ Иогор ойла.

— Иогор, ит толашэ, мый тугэ модаш альэ ватэтак лийын омул,—манэш Оганья.

— Оганья, колат? Шўмбэлэм, ой... ужат могай сьлнэ жап. Шўшпык шўшка. Чашкэр лонгаштэ, пу лышташ могай сьлнэ йўкым луктэш. Мардэж йуж дэнэ „лыж-лыж-ж-ж“ лийэш. „Чоп-чоп-чопик“ манэш изи шўшпыкшат. Нунат шўлат, шўшпыкынат пэлашыжэ уло...

— Иогор, товат кычкыралам. Уло йўкэм дэнэ кычкыраш тўналам, Васли кугызай тул-дўрыштак. Товат куржын толэш,—манэш Оганья. Тудын йўкшў талынракак шокта. Шкэ эртак кыньэлэш тўча. Тугэ гынат, вийжэ ок шуто...

Кўшычын кэчывал кэчэ могырым, куэр шэнгач тылзэ нўлтэш. Айдэмэ вуй гай койшо йошкар тўсыжў дэн чашкэрым шэрэш. Кошкышо омарташ, кужу шудо лонгаш тўсшым ончыкта. Вара вуйжым кўшкў нўлгалын ладра кож йўмакэ ончалэшат, шыргэ воштылэш.

Эрдэнэ ладра кож йўмалнэ лаптыргэн пытышэ шудо дэч молым ужаш лийын огыл. Оганья дэн Иогор тугак моло дэч вараш кодын пырльа ошкылыныт. Оганья имньэ ўмбалнэ шўлыкын койын шинчэн.

СЎАН

Тидэ тўналтыш. Тылэч вара ик-кана вэлэ огыл нўлтшо тылзэ Иогор дэн Оганьям ончалын, нунын дэнэ идым шэнгалан, пэчэ лукэш, коклан урэмэшат ваш лийын, шыргэ воштылын. Лач ик жаплан йўдым нўлтмым чарнымэкэ гына тудо ужын огыл...

Тугэ гынат, Оганья дэн Иогор коклаш ала могай шэм пырыс, альэ кольа игэ пурэн, ваш шўмэшкышэ капкылыштым торэн. Оганья урэмыш лэкмым чарнэн, имньэ пукшашат коштын огыл. Тунам Иогор ала молан вуйым сакэн, чотырак ўншэмын. Кас йэда кочо вўдым йўын, вуйым аныртэн. Иыван дэнэ коктын урэмыштэ урмыж коштыныт. Иўшў вуйа тудо Оганьян шужаржэ Анук дэкэ пижылдылын. Кас йэда Ануклан кэчшудым пукшэн, ончыкыжо кўзэн шинчын, гармоньым шоктэн. Коклан гармонь шоктымо лугычак Анук могырыш савырнэн, пылшэшыжэ ала мом йыштак ойлэн. Вара ырышэ ўма-влак ваш лийын Оганья дэн годсо гайак „чоп“ шоктэн.

Анукын капшэ шымавуч гай йандар. Онжо изиш оварэн шогымо дэн йэр ўмбалсэ ош комбо гай чўчыкта. Ойлаш тўналэш гын, тудын тарванылшэ тўрвыжым ужын шупшал колтымэт гына шуэш. А йандар ош кава гай шинчаж дэнэ шыматылын ончалэш гын, ала могай качэ кумылымат савырэн, вўр-шэрым тарвата. Коклан кастэнэ ўдыр-влак коклаштэ муралтэн колта гын, куку йўк гай йандар йўкшў Корак йалыш вошт шэргылтэш. Тэвэ тыгай ўдырлан Иогорын чонжо уэш йўлаш тўналын. Эрэак шонэн коштын, коклан шкэ йўдыкшў дэн „а мо акажэ, акажэ ындэ вэсыланат кайэн кэртэш“ манын.

Ик-кана Иогор парэнтэ кораш мийэн. Кай-

шыжла Корак йал корно дэнэ толшо Оганьям ваш лийын. Иогор ончычак ужын палэн, ик мут пэлэштэдэ эрташ шонэн. Тугэ гынат, йөн лийын огыл. Ваш лийшэ Оганья имнэ вуй гыч кучэн чарэн, мутланаш тўнгалын.

— Иогор, ындэ мом ыштэт. Мый нэлэмаш тўнгалынам,—манын. Ошалгышэ шўрго-пылшыжэ ава тўсыш савырнышашым шиждарэн.

— А мом ыштэт,—нимолан öрын Иогор чакналтэн. Шкэжын тўсшö титакан йэн гай койын какаргэн. Йошкаргын койшо шўргö чурийжэ вожылмо сэмын лийын ала кушко көргышкö шылын пурэн йомын. Вара комдо гай чўчшö вуйжо „выж-вуж“ лийын ик мутым пэлэштэн:—Кудалташ!

— Иогор, мый кудалташ ом тўнал. Налдэ вэрэт укэ. От нал гын, мўшкыран алэм дэнэ лэваш йўмакэт мийэн товатат кэржалтам...

— Тылэч вара Иогор шуко шонкалэн, тўрлö сэмын вискалэн ончэн. А ушыштыжо эрэак Анук пöрдалын. Йужо кунам пэш чот шонымыжо го-дым, тудын шинча ончыкыжо Анук толын шогалын, пуйто сөрвалэн: „Иогор, мыйжэ...“

Иогор сўаным ышта. Азйал гыч шўвырзö Тмапийым конда. Сўан марий лўшка, муро йўк мўндыркö йонгалтэш:

Вычэ-вычэ вараксимжэ
Тўрволак йўмачэт ончалэш.
Иыван ўдыр Оганьяжэ,
Вўргэнчык йўмачэт ончалэш;
Микит эргэ Иогоржо
Кызирок йўмачэт ончалэш...

Сўан сай эртэн. Калык марий лўшкэн, мурэн йўын. Коклаштэ крэдалшат лийын. Оганья ўдыр ўмырым эртарэн, ватэ ўмырыш тошкалын. Шўргö чурийышкыжэ у тўс пурмыла чўчын.

ИЛЫШ МОДЫШ ЛОДЫШ

Кэчэ лэктэш да кэчэ шинчэш,
Пычкэмыш лийэш да волгыжэш.
Кэчат кэчын огэш эртал,
Рвэзылай ўмырна эрталэш.

Тыгак Йыван Оганьянат рвэзэ ўмыржö эрта. Тыгак Оганьян көргöш иланышэ изи чонан кэчэ йэда кушкэш. Тидэ эртышэ илышыштэ Оганья кунарэ йöсылыкым чытэн, кунар ойгым ужын гын... Ындэ вэт куд тылзэ тэмын Оганья Иогор дэн ила, тудын дэнэ пырляа возын ик тöшакэш мала. Лач тонгэдмэ кўпчыкшö гына йылман лийэш ыльэ гын, Оганьян ойгыжым каласа ыльэ...

Шыжэ... Пич йўд... Альэ тылзэ нöлтын огыл. Пöртыштö пычкэмыш. Йўк укэ. Лач коклан малшэ йэнгын нэр йўкшö „хыр да хыр“ шоктэн тымык жапым тарвата. Оганьят мала, тудо омым ужэш: изи пачката эргэ азам пуйто кидыштыжэ чўчкыкта. Тудын пиалжэ, тудын вўр гыч иланэн лэкшэ эргыжэ кидыштэ йуарлэн воштылэш... Кэнэта шучко койыш... Иогор шыдын ончалэш. „Ойлэнам ыльэ вэт, аза ок кўл! Аза ок кўл!“—кычкырмэ йўк шокта. Оганья азам нумалын пöрт гыч куржын лэктэш. Пуйто тудо пакчаш эргы-

жым нангайа, парэнтэ шудо лонгаш шылта. Тудын почэш Иогор кугу кўзым кидэш кучэн куржын толэш. Аза мўшкыр гыч „чорок“ кэрал шында. „Ой!“ кычкырал колтыш Оганья, пожалт кайыш. Пычкэмыш йўдыштö лэвэдыш йўмач вуйжым луктын йырым-йыр ончыштэш. Тугэ гынат, нöлтшö тылызэ волгыдо дэч молым нимомат ок уж. „Иöра кэч омо дэн вэлэ ужынам“ шоналта.

Оганья тарваныш. Кэнэта кыдал тура гыч „йурик“ лийэ... Шыдыр-р-р“ чўчын кушко кыдал пўтыралэш... Могыржо сўсаныш, „жап шуо ужат“ шоналта. Вара Иогор могырыш ончалын, тылзэ ваштарэш шопкэ мэкшла койшо тўсыштыжö куптыргыл кийшэ гармонь пош гай нугыдо сангажым ужын мöнгöш чакналта, шучко паша лийын эртышым уэш шарна...

Вара могай шучко жап лийын эртэн гын?..

Иогор чынак азам ок йöратэ. Ала тудын шўмжö Оганья дэч йўкшэн, ала шочшан лиймыжэ ок шу.

Ик эрдэнэ Иогор шў дэнэ олаш кайаш тарванэн. Каймыжэ го-дым тыгэ ойлэн: „Оганья, колат, тачэ тый мыйым Озангыш ужатэт. А вара Войсашкэ Карай кува дэкэ кайман. Тудо ўмыржö мучко колокандаш азам кудалтыктэн. Сандэнэ суас коклаштэ вэлэ огыл, марий коклаштат тудын лўм чапшэ кўшнö. Тудын дэч лўдшаш-вожылшаш укэ. Колат, мыйын толмашэш чыла пашам тöрлатэн шукто“ манын, Озанг олаш лэктын кайэн.

Оганья капкам почын луктын колтымэнтэ шуко маркэ Иогорын имнэ воктэч ошкылмыжым ончэн шогэн. Ушыжо шолын, аза нэргэн шонэн.

Ик пэл час эртымэнтэ пакчаштэ улшо умыла вачырэнтэ коклаштэ Оганьян вычкыж йўкшö эркын лэктын:

Тура курык кўй ок лий,
Вўргэнэ окса ший ок лий.
Шöр гыч торык лиймэнтэ
Торык у гыч шöр ок лий.

„У гыч ўдыр лийшаш ыльэ“ шоналта Оганья. Умыла вачырэнтэ гыч умылам пога. Умыла ўпш ала мо тўрлын нэрым пўтырэн чыгылта. Туштак нур умдыла-влак коштыт, нунат ойлэн моштыдымо ўпшым луктыт. Пакчаштэ сылнэ. Лач Оганьян гына кугу ойго. Марийжын ойлэн кодымо ойжо тудлан шучкын чўчэш. Шинча вўдшö лэктын козыра умыла вачырэнтгыш чўчалтэш. Логар пундашыжым чытырыктэн ала мо дэн ишналтшэ йўк эркын лэктэш:

Йыдал пундашэм лавырга гын, лавырга,
Йыдал шойэмжэ молан лавыргыш.
Кöргö чонэмжэ йўла гын, йўла,
Шинча вўдэмжэ молан йогалэш.

Тыгай ойган ўдрамашын йўкшым колын ала могай кўй чонан айдэмынат кумылжо тодылтэш. Шинча вўдшö ок лэк гынат, шўм-кылжэ ырэн чўчкаш тўнгалэш.

Тыгак Оганьян аважэ лийшат шэшкыжын

муру йүкшым колын шинчажым „пыч-пыч“ ыштэн умыла вачырэнтгэ шэнгач йыштак колыштын. Коклан кукшо шинча лук гычшэ ноло памаш гыч вүд чыпчэн лэкмэ сэмын шинча вүд лэктын чүчалдын. Вара чытэн кэртдэ Оганьян ончыко лэктын, ойгыжым палаш төчөн.

Оганья тудо кэчын нимомат ойлэн огыл. Эрлашыжым гына эрдэнэ эр кочкиш ыштымэкэ аважэ лийшэ дэч ойым йодын. Чылдыри Микитан кува шуко шонэн, вара шэшкыжлан тыгэ ойлэн: „шэшкэ, чонэтём кугун ит пуштыл. Эргым тыгэ ойлэн гын, мутшым шуктыдэ ок лий. Мый тачак үжын толам“ манын, Вопса суас кува дэкэ лэктын ошкылын. Каслан суас кува толын. Кум пұан Карай кува кұвар ұмбалаң шэм кужу шовычым шарэнат, Оганьям комдык пыштэн. Вара кужу анган чуйака шун көршоком налын, тушко муш товыкыш тулым пыжыктэн пыштэн, Оганьян чара мұшкырышкыжө кумыктэн шындэн. Оварышэ мұшкыр чумыргэн чымалтын, көршөк көргыш вийэш пурэн. Оганьян шұмжылан йөсын чұчын, магыраш төчөн. Тугэ гынат, магыраш ситышэ шұлышыжө ала кужак йомын. Пыкшэ гына йөсын шұлэн кийэн.

Тыгэ кум-кана почэла көршөком шындымэкэ, варажэ Оганьям йөрөм лашка гай кұвар мучко йөрөнйт. Пытартышлан тудын нэр гыч, умша гыч вүр йогаш тўналың. Шинчажым „мугыл“ ұмбалэ савыралын шучкын ончалын. Тунам Карай кува писын тарванэн, шэным йұлалтэн ұпшўнчыктэн, кон вұдым подылтэн. Лач тидэ жапыштэ ачажэ лийшэ Микита кугыза толын ок пуро ыльэ гын, Оганья кола ыльэ. Тудо Оганьян шўргыжым йўштө вүд дэнэ нөртэн, нашатырым ұпшўнчыктэн, шөрым подылтэн...

Тыгэ тунам эртэн, аза тугак лэктын возын огыл. Йогор ола гыч толын, ватыжым шөрын ончалын, ик мутымат пэлэштэн огыл. Лач йужо кастэн Йогорын пөрт окна воктэкэ мийаш гын, Оганьян шортмо йүкшым колаш лийэш ыльэ.

Тидэ эртышэ жапым шарналтэн Оганьян шыдыжэ лэктэ. Тудын тарай гай чэвэргышэ тўсыжө тылзэ волгыдыштат ындэ палынак койэш. Кыдалжым кок вэч кормыштыш, пўжым „шодыр-р“ пурльат, кугун шұлалдыш. „Тэ... тэ, ындэ кошартэда... шонго ават дэн...“ шона ушыжо. „Ох, мом ыштэм... куш пурэм... Кэрэм... Лучо кэрэм онгыш...“ Оганьян вуй ушыжо пудраныш. А кыдалыштэ тугак нўшкө кўзө дэн йыгымыла чұчэш. Тудо кыньэл шинчэш—возэш, адак кыньэл шинчэш. Кэнэта ушышкыжо шучко шонымаш пурыш. Тылзэ волгыдышто ошын койшо марижын тўсшым уэш ончалэ... Кидшым нөлтальэ, парньявлакшым крапля гай шаралтыш. Йогорын шўшкыжө эркин намийа, кап оражэ шэмын койэш. Упшө шаланэн, шучкын чұчэш... Пэш шуко гын, ик минут, Йогорын кукшо логаржэ ишналтэш, шұлымыжым чарна. Йогор кидшэ дэнэ лупшкэдылэш. Логар пундаш „хы-ык, хы-г-г, лыр-р-р“ мура, йолжо „йыч-йыч-йыч“ лийэш. Вара шин-

чажэ под киндэ гай чымалтын, шұмжө кўлткымым чарна...

— Ай, огым,—манэш Оганья, кидшым мөнгөш налэш. Вара лэвэдыш йўмак пурэн возын, кўпчык шўргым шинча вүд дэнэ мушкэш...

Йогор нимом шиждэ тамылэ омо дэнэ мала. Омыжо дэнэ пуйто тудо Оганьям поктэн колтэн, уэш качэ лийын. Сылнэ йўкан гармоньжым мўгырыктэн урэм дэнэ эрта. Тэвэ Анук капка ончылно шога. Тудын тўсшө тичмаш тылзэ гайэ волгыдо. Чолга шұдыр гай шинчаж дэнэ Йогорын шинчаш ончалын кэнэжэ кэчэ гайэ йымыкта. Йогор тудын дэкэ мийнэжэ... Кэнэта кугу курык. Шунлавра. Йогор тура курык сэр гыч куржын вола. Нугыдо лавран вүд коч кэлын лэктын, йандаула чылгыжшэ пэлэдыш лонгашкэ шогышо ўдыр дэкэ куржын мийэн, чэвэр тўрван йытыра ўмажым шупшалэш. Вара эркин, кидшэ тарвана; онгышкыжо мийа.

Оганья тидэ жапыштэ шып кийа. Тудын кыдалжэ изишак луш лийын.

— Мо, ушэт кайыш мо?!—манэш Оганья, Йогорын кидшым шўкалэш.

Йогор „пурт“ пожалт кайыш Нимолан өрын омыжым шонэн кийа. Вара Оганья могырыш савырнэн шупшалаш төча.

— Кайэ, ит толашэ. Ындэ чылт локтыл пытарэда,—манэш Оганья, тупуй савырнэн возэш. Кыдалжэ адак тарвана, „шыды-ыр-р“ пўтыралэш.

— Огуш, колат.

— Йогор, ындэ чылт тўрсат отул ала мо...

Йогор тугак ок чарнэ... Жап эрта.. Пычкэмыш йўд... Шолып паша...

— Ох!—шоктыш Оганья, Йогорым шўкал шуыш. „Шу“ лийын кайыш, вакшэш вүд нальэ. Иктаж пэл шагат эртымэнтгэ „у-а-а,-у-а-а“ шокташ тўнгалэ. Изи чонан тўнья йужым шижын, йўкым пуа.

Аза ыштымэкэ Оганья ик могырым пэшак йывыртэн. Лач Йогор гына утларак вуйым сакэн, мочаш олташат кайэн огыл. Вара аза тўсым сайынак ончалын шинчажэ шолып шыргыжын, көргө чонжо воштылын: „шукэш отул йошкар падраш“ манын шоналтэн. Оганьян куанымыжэ арам лийын. Азам сайынак ыштэн гынат, жап шудэ ыштымэ. Адак азан капшат айдэмэ тўсла койын огыл. Капшэ тудын пэшак изи, вуйжо чуйака, онгылашыжэ пэл вэкэ онча. Иол коптакшэ иктыжэ ончыкыла, вэсыжэ шэнтгэкыла кагыргэн, кидшат кидла койын огыл. Сандэнэ чонан ыльэ гынат, ўмыржө пэшак кўчык лийэ...

Жап тугак эрта. Тугак кэчэ лэктэш, вара шинчэш. Тэлат шуэш. Мардэж шўшка, лум тўргалтэш, кэчэ йўштө лийэш. Вара шошо вэлыш лупшалдэш. Чыла пўртыс ик жапыштак шкэ койшым ончыкта: тэлат кэнэжым ок лий, кэнэжат тэлым ок лий. Лач Оганьян гына ылышыжэ эрэ тупэла толэш, утларак нэлэмэш. Йогор тудын дэнэ шагал кутыра; модмаш, воштылмаш йөршынак укэ.

Оганья шуко годым Микит кува дэн Иогорын йыштак мутланымыжым колэш. Тугэ гынат, мом ойлымыштым раш ок умло.

Ик-кана шошым вэлэш Иогор дэнэ Оганья Иылгэн йэр воктэкэ пу дэкэ кудалыныт. Корнышто нуно ик тэрыштак шынчэныт гынат, ик мутымат ваш-ваш пэлэштэн огытыл.

Чодра... Иылгэн йэр... Иўлышб шопкэр... Оганья дэнэ Иогор пуым руат, погат. Оганья Иогорын румо пужым тэрыш нумалэш. Тыгак ушыжат йара огыл. Тудо эртышэ жапым шарна:

Иара кэнэж... Чашкэр... Шўшпык шўшка. Пычкэмыш йўдым тылзэ волгалтара.

— Оганья, кузэ тыйым йоратэм. Ой, ойлэ-нат ом мошто, — шоктэн йўк.

А кызыт... Кызыт тэлэ, луман. Иэрат пасула койэш. Пушэнтгэ-влакат, чывэ йолла койшо укшышт дэн мурэн, шўлыкын шогат. Чыла эртэн... эртэн...

— Оганья, — шоктыш Иогор, товаржым пу ўмбаке руальэ. — Тый шкат шижат дыр? Мыйын тый дэнэт илимэм ок шу. Мый сай кумыл дэнэ ойлэм. Кызытэш лучо мўнгышкэт кайэ. А вара иктаж вэс марим муат.

Оганья нимомат ок пэлэштэ. Ала молан чашкэр кокласэ ладра кож могоырыш ончэн, шып шога.

Тыгэ тунам эртэн. Оганья ойырлэн кайэн огыл. Иогор сай мут дэнэ лач ик-кана гына ойлэн; Оганьян ватэ ўмырлан улыжат ик ой, сай огыл гынат, ныжылгэ лийын. Умбакежэ Иогор осал койшым тарватэн, кэчэ йэда йўын, талын кычкырлэн:

— Суртгычэм лэк, кукшо кури! Мый альэ лучко йиаш ўдырым налын кэртам, — манын, йўшб вуйа тужын. Чўчкыдынак сопкалэнат налын. Тыгэ нуно ойырлэныт. Иогор уэш качэ лийын.

ПЫТАРТЫШ КЫЛДЫШ

Тидэ 1924-25 ийлаштэ лийшэ паша. Тулэч вара шагал огыл жап эртэн, илиш вашталдын, ий гыч ийын у корныш возын.

Иэр-сола йал пошкудо йал дэч шэнтгэлнэ. Пошкудо Корак йалыштэ 1922 ийыштак рвэзэ-влак комсомол йачэйкым почыныт. Иалышкэ у тўсым пурташ тыршат. Ик-кана нуно Иэр сола йал орол пўртэш спектакылым шындэныт. Вара рвэзэ-влак дэнэ комсомол нэргэн мутланэныт. Тыгэ 1926 ийыштэ гына Иэр-сола йалэш комсомол йачэйкэ почылтын. Тулэч вара комсомол йачэйкэ шарлэн, пэнгыдэмаш тўнгалын. Рвэзэ-влакат эркин-эркин вэсэмыныт. Лач Иогорын гына илишыжэ тошто сэмынак эртэн, ий гыч ийыш пужлэн гына толын. Тулэч вара шагал огыл йара кэнэж-влак толыныт. Тошто гайак Иогор кудывэчыштэ сўан марий йўк шэргылтын:

Вычэ-вычэ вараксимжэ,
Тўрволак йўмачэт ончалэш...

Тыгэ ик-кана вэлэ огыл Иэр-сола урэм тўмыр-шўвыр йўк дэнэ сургалтын. Ик-кана вэлэ

огыл калык марий лўшкэн, Иогорлан ўдырым кондэн

Иал марий-влак воштылыныт — „Иогор вашкэ тэстэм тэма“ маныныт. Комсомол-влакат Иогорын шўкшакан корно дэн ошкылмыжым ужын тўрлаташ тўчўныт. Тудым Иыван йолташыжэ дэч ойырашлан Ваньушым пэнгыдэмдэныт. Ваньуш Иогор дэнэ пырля кошташ тўчўн, тудлан комсомол нэргэн эрээк ойлэн. Тугэ гынат, нимом ышташ лийын огыл, Иогор тугак Иыван дэнэ йўын коштын. А варажэ комсомол-влакат Иогорым мондэныт. Тудын могоырыш ончалшэ шагал лийын. Иогор моштымыжо сэмын илэн... Шинчаш ок лий, 1932 ийыштэ ик паша лийын ок кай ыльэ гын, ала кызытат муро йўк шэргылтэш ыльэ. Ала кызытат калык марий рўжга, лўшка ыльэ, Иогорлан ўдырым конда ыльэ.

Пашажэ тыгэ лийын: Иогорын ватыжэ кайэн. Каймыжэ огэшат кайэ ыльэ да, чыташ лийын огыл. Ик жап илмэкэ тудо вэсым ончаш тўнгалын. Шўко йўд ватыж дэкат толын тошкалын огыл. Иужб ватыжэ ышкэ кайэн огыл гын, Иогор вэс ватым йамдылэн шуктымэкэ поктэн колтэн. Тыштэ аважат титакан ыльэ. Кызыт тудо укэ, шонгылык шуынат колэн. Кодшо ий ачажат укэ лийын.

Иогор Майук лўман ўдырым Иоропин йал гыч кондэн. Нуно ала кунам ончыч модыныт улмаш.

Ўдыр сай, чулым. Лўдын вожыл ок шого, ышташ кучашат мастар. Тудо Иогорлан вуйым пуэн огыл: вурсэдалэш гын, вурсэдалын, кредалмаштат чакнэн огыл. Тыгэ илишышт эшэ утларак пужлэн. Вара молан кэлшэн огытыл? Молан Иогорлан ик ўдрамашат ок кэлшэ?... Иогор ындэ изи огыл. Ўдырымат иктым вэлэ огыл налын; тугэ гынат, ушыжо пурэн огыл. Ала тудын тўсшб сай да айар чонан йэнг ылгыкта, ала иктаж шэм пырыс тудын воктэнэ эрээк кудалыштэш. Укэ... йонгылыш...

Марий-влак гармонистым силаш йоратат, ўдыр-влакат пагалат. Иалыштэ тугай качэ мландэ ўмбаж огыл, аршын кўкшыт кўшыч йужышто коштын. Кушто йўмаш, кушто модмаш, тудо почотан вэрыштэ лийын. Иўмб годым тудо руштын гын, ўдыр-влак кок кид пўан гыч кучэн вўдэн нынгайэныт. Мўнгышкыжб намийэн малаш пыштэныт. Тыгэ айдэмэ пужла. Тыгак Иогорат.

Тыгай койшан, мотор тўсан качым ача-аважэ йоратэн онча. Эмратылэш, вуй гыч ниалткала, туп гыч вўчкалта. Тунам эргыжэ утларак утырга. Никузэ койшашыжым ўрбш.

Тыгак Иогорат изиньэкак чыла могоырым пужлэн: Шкэнжым кугуэш ужын, ўдыр-качэ коклаштэ койышланэн коштын. Ик ўдырым налын ойырэн, вэсым кондэн. Шўко ватым погэн.

Тошто сэмынак

Пўртыштб ала мо тугай, пэш лўшкат. Пўртончыл омса „шыр-шор“ муралтэ, вара „лоп“

чүчылтө. Шала вуйан удрамаш пакча могоырыш куржэш. Шинчажэ йўла, шарпанжэ рончылтын тупыштыжо кэча. Кэнэта күртнө шаньык шинчашыжэ пэрныш. Удрамаш шаньыкым руалтыш.

— Толат мо? Вигак шуралтэм!—кычкыра. Чыралык комыльам нумал куржын лэкшэ Йогорым чактара.

— Пуштам, илшыньэк пуштам! — кычкыра Йогор.

— А, илшыньэк пуштат! Кужэч тыгай мутшым тунэмыч! Йүмаштэт мо?! Узо пий, кэрэмэт! Вуйэт дэнэ пий модам ыльэ. Мый Вэдаси омул. Тый Вэдасиэтым чумэн луктын колтэнат да... Мый Майук улам. „Шым Шайралан ик Майра“ маным колнат! Мыйат тулэч мөнгак омул...

Йогор лывыжгыш. Эркын ойлаш тўнгальэ:

— Ватэ, Манья, пуру пөртыш. Товатат ындэ огым. Мый вэг илшыньэк пуштам, а колэт гынжэ огым,—„лөр-лөр-лөр“ воштылэш. Шкэ лўнгышө купышто шогышыла койын, кок вэкэ тайныштэш. Вара ватыжым мийэн өнталаш төча.

— Кайэ, кэрэмэт! Ийа түсэтым ужмэм ок шу! Тый дэнэт илмэшкэм күчэн коштшо шонго кугызалан кайэм. Тыйын ындэ моч кодо, узо пий?! Колхозыш пуршаш, манам, ок пуру. Ындэ кузэ илаш тўнгалат, койа мўшкырышкэт мом шўшкат. Ватым налынак йомынат. Тўнбаштэ мотор шуко, эрэ кушкын гына шогат, адак нал!

— Манья, Маньэчка, сита. Укэ гын, уэш шыдэшкэм,—манэш Йогор. Какаргышэ шинчаж дэнэ шыматалын ончалэш.

Майук Йогор могоырыш шөрынрак ончалын, пөртыш пурэн кайыш.

Пөртыштө нимо шотат укэ. Ик вэлнэ тэнгыл шөрын кийа. Устэл ўмбалнэ „пшеничная“ манын возыман атэ. Туштак йўын пытардымэ арака стакан.

Майук почэш Йогор толын пурыш. Вара „пож“ шўлалтышат, удрамаш пусақыш мийэн, вургэмым тарвата.

— Коран тужэч! Ындэ азам пуштнэт мо?!—шокта Майук.—Тэвэ салма вондым наламат кузэ ырыктэн пуэм!

— Манья, товатат мый ом ынглэ. Вэт, мый так гына... Ну, ик-кана тыйым пэрэнам. А мый моло ватэм-шамычым тыгэ гына кырэм ыльэ ужат.

— Ит тўкө! Парныат дэн ит тўкө! Мыйат тый гайэтак айдэмэ улам. Удрамашын праважэ пөрийэнг дэн иктак. Адак ик-кана пэрэт гын, товатат сутыш пуэм. Вара шкэжэ колхозыш пурэм.

Йогор ик мутымат ыш пэлэштэ, ўстэл вуй гыч пўкэн дэн шинчат, кумык возын кийа.—Ватэ—манэш вара,—айда укэ гын, проститлэна. Тол, аракам подылтэм.

— Аракат гын, айда ышкак лөкө! Мыйым йўыктэн почкынэт мо?

— Манья, молан тугэ ойлэт, айда подыл колдо,—манэш Йогор. Арака стаканым күчэн Майуклан тушкала.

— Йогор, ит толашэ. Йўшаш, мый ышкәт йўам.

— Ну, ну, мом койышланэт... Тэвэ тыгэ,—Йогор Майукын умшашкыжэ аракам вийэш гайак опталэш.—Ну ындэ, давай ик кана шупшалына. Вара тыйын колхозэт нэргэн кутыраш тўнгална,—манэш.

— Колхоз нэргэн кутыршаш укэ. Мый тэний тый от пуру гын, ышкэдак пурэм.

— Манья, Маньэчка, ну давай шупшалына. Вара мыйат колхозышкэт пурэм,—шокта адак Йогор. Майук дэкэ мийэн шупшалаш төча.

— Коран, ала мо шакшын вэлэ ўпшалдат! Тыгай шакшым мый ом шупшал,—манэш Майук, тўрвыжым өрдыш ышташ төча.

Йогорын түсыжө какаргэн кайыш. Ышкэ сырмыжым ынэжэ палдарэ. Тугак толаша; ватыжым өндадын, куптыргылаш тўнгалшэ тўрвыжым шуйкала. „Чу! чу!.. мо тугай улат... Тэвэ тыгэ,—шоктыш вара, ватыжын умшажым „чоп“ шупшалыат, „шотыр-р“ ыштыш.

— Ой!—шоктыш Майук, салма вондым руалдыш.—Кэрэмэт, нэрэм пытаршыч!

„Шыр-шўр“ лийын кайыш. „И-у, о-о-о!“ шокта. Устэл ўмбал ныл йолжым потолокыш ончыктэн савырнэн возо. Лукышто изи йоча кыньэл шинчын кэртмыжым урмыжэш. Ош пырыс—конга ўмбаке, пўкэн—омса тўрыш. Майуклан пэш сай логалэш ыльэ. Лач тидэ жапыштэ тудын лэкмыжэ почэш омса чўчылтө.

„То-то-то“ йол йўк муралтэш. Кылмэ мландэ чытырналт гына кодо; Майук колхоз правлэнийыш куржын колтыш.

Правлэний пөртыштө колхоз вуйлатышэ дэн счэтовод ўстэл төрыштө доходым шотлэн шинчымышт годым, кэнэта омса почылт кайыш. „Лыж-лож“ койын Майук пурэн шогальат, мўгырэн шортын колдыш. Тудын түсыжө какаргышэ, вуйжо шала. Чиймэ тувыржо ала кушак шўчангын, пэл могоыржо ночко, йатыр вэрэак вўр тамка-влак уло. А нэр гыч тугак вўр кышкалдэш.

— Пошкудо-шамыч,—манэш тудо,—утарыза! Пуру йэнг лийза, утарыза!—шортмо йөрө ойла.

Колхоз вуйлатышэ Майукын ойлымыжым йатыр колышто. Вара каласыш:—Майук, тыланэт колхозыш пураш күлэш. А суртым шэлэш.

— Стапан изай, мый тудлан шуко ойлэнам. Колхозыш пуршаш, шкэт илэн мо шотым муат, манам. Укэ, тудо шкэ мурыжымак мура.

— Да,—манэш колхоз вуйлатышэ,—Йогорлан мыйат ўмаштак ачажэ колмэк ойлэнам ыльэ. А тудо „альэ колхозыш пэлыжат пурэн огыл, чыталдэм“ манэш. Мый шижам, Йогор кулак дэнэ кылым куча. Макси Йыванмыт дэнэ эртак пырлыа йўын коштэш. Чылт йандар чонанак огыл ала мо. Тэвэ кодшо кэнэжым тўрэдмэ машина пудыргыльо. Көн титакшэ—иктат ыш палэ.

— Стапан изай, ындэ мыланэм вэр лач колхозышто гына. Сандэнэ мый тыланэт чыла чынжым луктын оптэм. Кодшо кэнэжым машина

пудыртылмо чылажат мэмнан Иогор дэнэ Макси Иыван дэч лэктын. Түрэдмэ жапыштэ ик кастэнэ Иыван тольат, шыпак ала мом мутланышт. Вара ик поллитырым коктын йуычат, лэктын кайышт. Мый Иогорым ынэм колто ыльэ. Тудо мушкындым рүзалтэн гына лэктын кайыш...

ПЫТАРТЫШ КОЙЫШ

Иогор суртыштыжо шкэтын. Тудын Майук ватыжэ колхозыш пурэн, кызыт кулак Ванькан Лэвэнтэй пörтыштö ила.

Иогорлан шкэт илаш каньылак огыл, адак йокрокын чүчэш. Тудо түрлын шона. Майук дэкэ мийэн сөрвалэнат ончэн, ийат пэлэш эргыжым шупшалын: „шочшэм вэт, мыйын вүр гыч... айдыза мөнгөш“, манын.

— Тыйын эргыч лийэш гын, айдэмэ сэмын илэт да ончэт ыльэ. Тудо тыйын огыл, мыйын! Мыскылэн ит кошт, лэк тыжэч! Тыштэ мый оза,— манын Майук, Иогорым поктэн луктын.

Кызыт Иогор эшэ чот йуэш. Кас йэда үдрамаш-влак почэш куршталэш. Тугэ гынат кызыт тудым иктат ок ончал. Рвэзэ-влак дэч гармоньым налын шокта гынат, тудын муро почэш шагал куштат, шагал мурат. Мурат гынат, тыгай йүк гына шэргылтэш.

Чывэ „чип-чип“, чывэ „чип-чип“,
Чывылан пукшаш шүраш укэ.
Тэнийсэ ийыштэ Совет власть дэн
Иушö марилан тан укэ.

Иогор чот шыдэштэш. Тугэ гынат, нимат ышташ ок лий.

— Иогор, мо ийалан тыштэ шогэна. Айда ик вэрэ адак мийэн толна,—манэш Иыван. Удыр-влак дэч ойырлэн кайат. Вара уш каймэшкэ лавра гай йуыт.

Ик кастэнэ Иогор Макси Иыван дэкэ мийэн.

— Колат, Иыван тан. Мый тый дэчэт посна ындэ илэн ом кэрт. Тыйынат ватэт укэ, мыйынат ойырлэн. Мөнгыштö шогымо ок шу. Нигуштат шогымо ок шу. Лач аракам йуам гын, ижэ луш чүчэш,—манэш.

— Тугэжэ налаш күлэш!—шокта Иыван.

— А тидэ мо шонэт,—Иогор күсэн гыч лытыр аракам луктын рүзалта.—Тачэ торгсиныш мийэн авам дэч кодшо вуйимым ужалэнам,—манэш.

— Вот тидэ сай,—манэш Иыван.—А ну, подыл колтэна.

Иыван йуаш йөрата. Иогор дэн изиньэкак йуаш тунэмыныт. Иыванын ачажэ Микалын Макси пайрэмым эрэ сай эртарэн. Пэчкэ дэн пүрым ыштэн, лу чэрпыт дэнэ аракам шолтэн. Калыкым йүкташ чаманэн огыл „пайрэм годым чот йуза. Вара айык вуйан чыла түлэда“ манын тудо. Кузэ айык вуйан түлымым палаш йөсö огыл. Макси кугыза үдрамаш сату дэнэ торгайэн. Мландым арэндовайэн. Иогорын ачажат (Чылдыри Микита) Микалын Макси дэкэ ик-кана вэла огыл мийэн пэрнэн. Күлэш годым польшым йодын, коклан

сөрвалашат логалын. Сандэнэ Иыван дэнэ Иогорат изиньэкак пырля модыныт, пырля кушкыныт, пырля йуаш тунэмыныт. Кызыт Иыванын ачажэ укэ, тудо öрдыштö, Сибир элыштэ коштэш. Лач аважэ дэн гына мочаштэ илат. Иыванжат логалшаш ыльэ да „ойрлэн“, манын альэ огыт түкö...

Иогор дэнэ Иыван йуын түнгыч. Иогор эшэ аракам йодэш, кычкырлэн ойла, шакшэ мутым аудылыштэш.

— Тэкак кушто муна?!—йодэш Иыван.

— От палэ мо, ават нөшмö! Кайэна Чопай ватэ дэкэ, тудын эрэ уло,—шокта Иогор. Вара моча гыч лэктын урэм могырыш ошкылыт.

Урэм дэнэ үлыл мучашыш мурэн, тужын волмо годым кэнэтэ Иогорын ушыш шучко койыш пурэн кайа.

— Тидэ могай тул койэш? Правлэний?! Кэрэмэт түча, мыйын ватым шупшын нальыч,—кычкырлэн ойла Иогор. Тэвэ йолышкыжо тойа пэрныш. Амал лэктэ.—Мо тыгай?!—манэш Иогор.—А, тидэ тойа мыйым вучэн кийэн. Сандэнэ йолэшэм түкнэн,—шоктыш вара. Тойам кидыш күчэн, правлэний пöрт дэкэ лийшэмэш.

— Дуй, дуй, Иогор!—кычкыра Иыван.

„Чор“ муралтэ. „Чыр-чор“, адак „чор“ шокта. Пöрт окна-влак шаланылыт.

Правлэний пöрт гыч колхозник-влак рүжгэн куржын лэктыт. Тургым талышна—„а-а-а, о-о-о, у-у-у“ шокта. „Рыч-роч“ тойа муралтэш. Иэн-влакын шинчаштышт тул койэш. „Дын-дүн“ шокта вуй конгыра.

Шуко жап ыш эртэ. Иогор дэн Иыван кэрэм дэн кылдалт возыч. „Давай имным кычкэн толза. Чэчас шокшо пыжакшыш ужатэна“ манэш колхоз вуйлатышэ Стэпан. Колхозник-влак тунамак конный двoryш куржыт. Имным кычкэн Иогор дэнэ Иываным кантоныш нынгайат...

Корнышто каймэ годым Иогорын ушыжо пурыш. „Ах кэрэмэт, ындэ логальым вэт“ шоналта. Кидшым онча, шэнгэк пидмэ, йолат ваш кылталтын, Иыван дэнэ йыгырэ трантасыштэ шинчат. Трантас козлышто йэн имным виктара. Шэнггалнэ кок йэн оролэн шинчат.

Иогор ала мом шоналтыш. Кэртмыжым мураш түнгальэ. Иыванат полша:

Садовой олмэш провой шочын гын,
Садовойыш савыраш огэш лий.
Авамжэ йушö вуйа ыштэн гын,
Айык вуйа илаш огэш лий

Иогор чарныдэ мура. А кылдымэ кидшэ, Иыванын кылдымэ кидшым йыштак руда. Тэвэ нунын кидышт когыныштынат лушкыш, йолат рудалтэ. Иогор йолжым нөлталын козло вуйышто шинчышэ йэнгым так чымалтарэн колдыш, йэн „пулт“ вэлэ койо, пыжалтынат возо. Тунамак Иогор „йушт“ волэн шогальэ. Тыгыдэ кожэран олык воктэнэ шыжыктыш гына, куржын колтыш. Иыванат төштөн. Тугэ гынат, тудын йолэшыжэ уэш сап кандра пүтырнэн.

КЭПШЫЛ

Кок арньа эртымэкэ Иыван пэтырма гыч толын. Вигак Иогор дэкэ куржын мийэн.

— Кэрэмэт Иогор, шотэт укэ! Эртак йуын вэлэ кийэтыс!—манэш.

— А мо лийэш? Шкэжат от шүкал чай,—ышталэш.—Вара пашат кузэ?—йодэш.

— Паша—паша дэн, ик чуқырым альэ тэмы-йан. Укэ гын, кок арньа коклаштэ логарэш шукш налын, шүалташ күлэш.

— Маньым вэт от шүкал,—манэш Иогор, аракам тэма...

— Тэвэ кузэ паша,—маньэ Йыван, арака стаканжым кумыктыш.—Допросым коккана ыштышт. Колат, садэ кэнэжымсэ пашадымат йодыштыч.

— Могайым?

— От палэ мо, садэ машинэтым.

— Ну вара?

— А мо „вара“... Нимат укэ. Ну окна пудыртымыланна иктаж кум тылзэ гыч пуат..

А мый тыштэ, йолаш пундашэш изиш вишкыдым колтэн омул... Ой, томаша! Чыла кок милиций толын. Йодыштыт, ушэт кайа. Мом гына огыт йод... Могай йэшэш шочынат, кунар ватым налнат, молан ойырэнат. Ындэ ала мо лийэш... Чоным пушландарэн тэвэ тыгэ подылэшт шинчэм... Ну нимат огыл, йуам, чыла пого пытымэш; умбакыжэ мо лийэш, ужына.

— Эй, мо лийэш. Эшэ тынар ватым налат гынат, нимат ок лий,—шокта Йыван.

— А мо, налэш гын, налэш—луаткокытыш шукташ күлэш. Латкок ватэ важык, манытыс,—

шталэш Иогор. Шкэ „лөр-лөр-лөр“ логар пундашыж дэн, кокырма йөрө воштылэш.—Ала Йыван иктажым муат,—манэш вара.

— Көм муаш гын,—Иыван эркынак пэлэшта, вара сангажым пэрэн,—да-а-а... тэвэ көм,—манэш.—Псмэн-энгэрыштэ Самсон Овокля ойырлэн толын. Ой-ой, тыланэт сай лийэш. Күжгытшат йөршашлык, „муч-муч“ вэлэ.

— Давай, давай, мый ом шүкал. Тудо ўдра-машым мый палэм. Эшэ изиш модынат улна.

— Да, тэ, тугэжэ палымэ улда. Паша лийшаш... ала тачак кайэна?

— Укэ, тачэ шотлан ок тол. Окса укэ. Эр-лалан мый оксам ыштэм. Вэк укэ ачамын тошто тлупшымат ужалэм,—манэш Иогор...

Эрлашыжым Иогор чынак оксам йамдылаш пижын. Тудо тлупым ужалаш йоным муын огыл гынат, ачаж дэч кодшо кэмым лучко тэнгэлан ужалэнак. Ик изи мэшанчык ок лий ыльэ гын, Иогор ўдыр дэкэ кудалэшак ыльэ. Тачэ тудын лүмэш тыгай кагаз толын:

Повэсткэ

Гражданин Никитин Иогорлан. 2-шо участкэ калык суд тыйын титак пашатым уголовный кодэксун 74-ан да 153-ан статыйажэ почэш 1932 ийын 12 ноябрьштыжэ ончаш тўнгалэш. Сандэнэ ончыктымо кэчын 9 шагатлан эрдэнэ Йэр-сола колхоз клубыш мийаш ўжэш.

Калык суд паша виктаршэ ТИГОВ.

— Мо вэрч?—йодын Иогор, кидыш повэсткым кучэн.

— Хулиган пашат дэн кандаш ватэт вэрч!—шоктэн йүк.

(Мучашыжэ вэс номырышто лийэш).

МАЙРУШ

Майруш—капэш шушо, ош-чэвэр ўдыр. Тош-нур йалыштэ моло ўдыр-влак дэчын ойыртэмынак шога. Кэч могай пашаштат вуйым огэш шупш. Мом ышташ шонэн гын, нэлэ-куштылго—ыштэнак ышта.

Майруш изижэ годсэк пашаштэ нэлым, йосылыкым ужын ындыралтын кушкын. Шуко гана, йүштө тэлым ачаж дэн пырля Элнэт сэрыш шоло пу руаш коштын. Икыр-коқырлан лийын шуко гана улазэ шотэш кудалыштын. Кастэнэ пэл йүд мартэ күнчыла, түр дэн толашэн шинчэн.

Йөсө илышыжэ, шуко йүптө - шокшым чытымыжэ нужналык пычкэмыш илыш гыч лэкташ тыршашыжэ вийым пуэн. Тыгай йөсө, пычкэмыш илышыжэ пойан кашакын онталэн, пызырэн ашнымаш гыч лэктын шогэн.

Совет власть лийэ. Илыш койын сайэмэ. Майрушынат илышыжэ вашталтэ. Тудат у сэмын илаш тўнгальэ. Кнагалан тунэмэ, йара жап гоным газет-журналым лудаш тўнгальэ.

* * *

Ындэ Майрукын ликпунктым тунэм лэкмыжлан 2 ий эртыш. Кок ий коклаштэ шуко газет-журналым лудын шогыш, тугак шуко у пашалан тунэмэ.

Тэвэ кызытат школ коридорышто шын-шын калык погынэныт. Ик угулышто шонгырак-шамыч шывэ-шывэ ышкэ коклаштышт мутланат. Умбалнырак рвэзэ-ўдыр-шамыч мыскарам ойлыштын, воштыл шогылыт. Туштак, тэнгылыштэ Майруш, лачкатарак шўргө вылышан ўдыр дэнэ

шыпак гына мутланэн шинчат. Тидэ Кчук, Майрушын пырля коштмо йолташыжэ. Шыпак мутланымэ гычынак чытэн кэртдэ Майруш пэлэштыш:—Эй, Кчук, тый вэт альэ „Лэнин ой“ газэтым вэлэ налат? маньэ.

— Тугэ...

— Вот тугэ гын, эшэ „Марий ўдрамаш“ журналымат налашэт күлэш, манын йэшарыш. Тэвэ мый тэнгэчэ „Марий ўдрамаш“ журналыштэ фэрмэ нэргэн ойлымашым лудым, тушто кузэ уш-калым ончаш, (пукшаш-йўкташ) эрыкташ возымо Тэвэ тыгай ойлымаш гычынак мэат вольык ончаш тунэмына...

— „Ну йөра, эрлак тыгэ гын поштышко кайэн подпискым ыштэм“ манын гына шуктыш, залыштэ звонокым „йон-йон-йон шоктыктэн шэргылттарышт. Чыланат шып лийыч.

Погынымашым колхоз вуйлатышэ почо. Погынымаш почылтмэк ончышаш паша нэргэн тыгэ каласышт: 1) ударник-влакын пашашт нэргэн да нунылан прэмийым пумо, 2) түрлө—маньыч.

Колхоз прэдсэдатель ударник-влакын колхозышто производствэнный програмым утыж дэнэ тэмымэ да нунын чот тыршымышт дэнэ паша ончыко кайэн шогымо нэргэн каласыш. Йатыр кутырэн налмэкэ ударник-влаклан прэмийым пуаш тўнгальыч. Майрушынат лўм лэктэ. Майрушлан прэмийым: 1 шовыч да 5 мэтр сатиным пуышт. Тидэ пөлөкым пашам сайын ыштэн шогымэмлан налынам гын, ончыкыжат пашам чотырак, пижын ыштэн, причинэ дэч посна ик прогулымат ом ыштэ. Стахановка лийаш тыршэм.

У МУРО-ВЛАК

Шўшпык шўшкымым колыч мо?
Куку мурым йөратэт мо?
Шинча йўмачэт „чий“ ончалын,
Комсомол йолташэм толаг мо?

Пўкшым пурлалыым „шолт“ маньэ,
Олмам пурлалыым „чыж“ маньэ.
Тангэмжэ мыйым „тол“ маньэ,
„Лэнин ой“ газэтым „луд“ маньэ.

Сарай, сарай сар алашанажын,
Пўгө онгыжо той лийжэ.

Тунэм илышэ йолташнажын,
Отмэткыжэ „сай“ лийжэ.

Энгэж пакчаш пурымаш укэ,
Энгэж дэч посна чай йўмаш укэ.
Хулиган качэ дэн модмаш укэ,
Танг дэч посна илмаш укэ.

У пөрлөшэм ишкым ыштышым,
Суконный пальтоэм сакалдаш.
Тунэмшэ качэ дэн тангым кучышым,
Ўмырэм мучко илалаш.

Капиталист кугыжанысэ илыш

КУМЛО ЁДРАМАШ КОНЦЭНТРАЦИОННЫЙ ЛАГЭР ОНЧЫЛНО¹

Остэрмоорысо VII концэнтрационный лагэр ончылан ты маркэат шуко түрлө лийэдэн... Тидэ гана тышкэ грузовой автомобиль толын шогальэ. Тужакын 30 ўдрамаш-влак погынэн шинчын мийэныт. Нуно пэтырымаштэ ашнымэ шкэ мари-йыштым, иза-шольышт дэн эргыштым ужаш ман шонэн толыныт. Ты маркэ тушто чынакак шуко түрлө лийэдэн...

Казаматыш (тьурмаш) пэтыркалэн шындылмэ-влакым лагэрыш кусарымэ маркэ шарлышэ увэр дэн ойганымаш, вара—сэрмашым (письмам) кол-тымым иканаштэ кэнэта чарэн шындымаш, умбакыжым—лагэрыш кусарымэ жапыштэ, чылак йомын пытымэк гай түвыт нимогай увэр дэч посна кодмаш, пытаргышлан адак—лудын чылт умлаш лийдымэ лагэр гыч налмэ сэрмаш.. Кэчэ, арньа, тылзэ эртат... Йүд, йүд, йүд...

Лагэрэш пэтрэн ашнымэ-влакын илышышт нэргэн йужгынам пэчэтэш (газэтэш) кырт-йокрок гына увэр логалэшат, могорлан шэргылтмыла вэлэ чучэш. Но тыгай дэч адак шучкыракат: пэгрэн ашнымэ-влак йөршөш шужэн илат—манмэ увэрат толэдэн. Фашист-влак чойаланэн, мо сэмын шылташ төчэн огытыл гынат, лагэр көргэшак гына тыгай увэр-влакым пызырыктэа кэргына огытыл.

Нинэ увэр-влак ала мыньар шүдө дэнэ йэш-влаклан пытаргыш шыл моклакашт дэн чырык үйыштым аныклэн кодашлан шкаланышт кочшашлык гыч утыктарэн.

Умбакажым—лагэрлаштэ ашнымэ пөрийэн-влакым түрлын игылтыт, кырат, „шылын куржаш төчышым“ лүлдын пуштэдат манмэ увэр. Нинэжэ, чонгэштымыла писын, пашазэ илымэ квар-тыл мучко шарлат, пөрт гыч пөртыш куснат. Кухньо дэн малымэ пөлэмлаштэ лагэрыш кайшаш нэргэн кугырат. Пролэтар влак йэшлаштэ никэль гыч ыштылмэ оксам погыстарылыт.

Мүндыр Остэрмоорыш кайаш—манаш вэлэ каньылэ. Погымэ оксашт күртнө корно дэнэ кайаш нимо сэмынат ок ситэ, лач грузовикым гына пырля, пожалэ, иктагузэ да ала тарлэн кэргыт. Ваш кутырымаш, йодыштмаш, шолып вашлиймаш, мутгыч чакнымаш, күлэшым шиждарымаш, лүдык-тымаш монь—ижэ-ижэ ик грузовик озам муыныт. Шофэрланжат тудо шкак коштын. Остэрмоорыш кайаш тудо лүлын огыл, кэлшэн. Чумыргэныт—ава, ватэ дэн ака-шужар-влак. Шукыжым нуно

пашазэ, пашадымэ, рэмэслэник дэн изирак пашаштэ служышо влакын ватышт.

Грузовик йөндымө гынат, кэрэк кузэ да вэрланэн шинчын, нуно мүндыр корныш—промышлэный район дэн йалла гоч, чодра дэн олыкла гоч, Остэрмоорыш, VII концэнтрационный лагэрыш кайаш тарванышт.

Корнышто, лагэр нэргэн шофэрын йодышт-мыжлан, кресаньык влак шэкланэн йыр-ваш ончыштыныт да эрэжак кумылзынак огыл гынат, шукыж годым күлэш вашмутым пуэныт. Пашазэ-влак вэлэ,—нинэ ындыралт пытышэ ўдрамаш-влак күртнө воштыран пэчэ көргыштө йөсланышэ влакын лишыл йэнгышт улмым мут дэч поснат палэн, окотанрак мутланэныт да эртэн кайшэ грузовикым могола жапышкэн ончэн шогэн кодыныт.

Лагэрыш пурымэ аныштэ шогышэ орол-влакат умлэныт. Грузовик капка ончылан шогальэ. Орол-влак лүдын-вожылшыла койын, шкэ коклаштышт ваш-ваш ончыштыт. Мэм ыштыман? Тыгай годым нунылан кузэ лийман—нимат ончыкталтын огыл.

Кумло ўдрамаш-влак грузовик гыч волат да лагэр капкаш ви́к-тура ошкылыт. Чулым күкш шүргөвылышан илалшырак ўдрамаш, пашазын ватыжэ, ваштарэш толаш тарванышэ пэрвой орол дэнэ мутланаш пижэш. Кидшэ дэнэ кагаз дэн вүдылмө изи чумыркам (пакетик) пэнгыдын кормыштэн кучэнат, шкэж дэн иквэрэш толшо йолташышт-влак нэргэн умылтара: тидэ лагэрыштэ пэтрэн ашнымэ-влакын лишыл родо шочшышт улына, шкэнан мари дэн эргына да иза-шольо-влакнам ужаш толынна, манэш.

Орол вуйжым гына лүнгыкта. Тыштэ казамат огыл—манэш тудо. Тэндан тыршымыда арам, тыштэ пэтрымэ-влакын моло дэн ваш ужаш правашт укэ.

— Ваш ужашлан нимогай права укэ мо вара—манын, ўдрамаш вэс пачаш йодэш. Шкэжэ, инандымыла койын штурмовикым ончыштэш. Вара, ындэ тыгакак кодман мо?—манэшат, умбакыжэ йэшара: корнышто сутка дэнэ грузовикэш чытырэн толмэк, тынар оксам корнылан пытарымэк, тынар шуко жап годсэк шкэнан мари-влакнам уждэ эртарымэк... Тидэ тыгакак лийман огыл!...

А тидэ жапыштэ пэтрэн шинчыктымэ-влак гыч йужышт провылык авыртыш тўжвалнэ мо лийын шогымым палэн кэргыныт, лачшым манаш гын—тогдайэн шуктэныт. Тидэ увэр волгынчылак писын барак йыда шарлэн шуын.

— Ватына, ватына-влак ужаш толыныт! Мэман ватына-влак капка дэнэ шогат!

¹ Нэмыч йылмэ дэнэ, шукэртэ огыл Лондонышто лэкшэ Клаус Гинрихсын „Государственный концентрационный лагерь VII“ книган изи ужашыжэ.

Прагыштэ арньа йыда лэктын шогышо „АИЦ“ гыч мэ налын улна,

Пэтрэн ашнымэ-влак, урылтмаш гыч йогаш тунгалшэ вудла, лагэрысэ чыла 10 барак-влак гычат, командэ почэш ыштымыла куржын лэктэдэн, лагэрысэ площадыш чымалтыч. Провылыкан авыртыш дэк ик мо чоло шудэгэч нуно шогалыч. Йужышт кидыштым нолтыштыт, шинчаштым пиа-лыт да проволыкан авыртыш дэк чакак лишэмыт. Тыгэ ышташыжэ лийэш мо?.. Тыжэчын иктаж мынбар мэтр гына тораште чытырышэ кидшым шуйэн, ватэ шога... Кумыт, визыт, луын пөрийэн дэн ўдрамаш-влак ваш-ваш палат, шкэ лўмыштым ойлыштыт, шўмэш логалшан саламым провы-лык вошт ваш-ваш каласкалат.

Орол-влак илымэ вэргыч орол-влáкын дэжур-ный начальник Циммэрман курж лэктэш. Пэтрэн шинчыктымэ-влаклан тудо крозаш тунгалэш: „ни-могай ваш ужмаш!“ Ўдрамаш-влакланжэ гын—эпэрэ толында, оксам вэлэ арам пытарэнда—ма-нын умландарылаш тōча.

Но Циммэрманын ойлымыжым ик мынбар ўдра-маш гына колыштыт. Молышт гын, шаланэн, про-вылык пэчэ воктэк мийэн шогалын, пэтрэн ку-чымо лўшкышō тўшкаштэ палымэ чурийым, „шкэ-ныштын“ пэтырналтшыштым кычалыт. Ваш-ваш пэлэшткалымаш кок могоьргэат кўрылтдэак шога, огэш чарнэ. Рвэзэ горньак шкэ ватыжым палэн. Чалэмшэ, пўгыррак кува шола кидшэ дэнэ пэчэш энгэртэн, пурла кидшым рэшэтка коч шўшкаш то-лаша, оралгышэ йўк дэнэ кычкыра: мыйын эр-гым, мыйын ик гына эргым!

Циммэрман ўдрамаш-влак ўмбак шўрдылын кыч-кыра, чылажымат палэн налмэш лагэр воктэнсэ площад гыч покта. Тидэ жапыштэ лагэр дэк лэг-

ковой (куштылго) автомобиль кудал толэш. Ту-жэчын лагэр комэндант Гэбэль тōрштэн лэктэш. Циммэрман ласканрак шўлалта. Тудо Гэбэль он-чычын куржшыла, мо лиймэ нэргэн каласкалаш тōчылэш. Но Гэбэльжэ тудым ок колышт. Цим-мэрманым эркынрак ордышкō корангдэн ончыко ошкыл пурэн, орол-влак илымэ пōрт дэн ўдра-маш-влак коклаш шогалэш.

— Мо тыгай?—мўгыра тудо. Ўдрамаш-влак? Ваш-ужмаш? Ушдымо лийын улда мо тэ? Каргы-мэ тукум! Кайза тыжэч! Орол-влак! Ўдрамаш-влакым кожэн колташ! Пычалым тыланда молаш пуэдымэ?! Пычал пу (приклад) дэнэ шэлыштса! Капкам эрыкташ! Раз—два—три!

Штурмовик-влак тыгай кўштымым гына вуче-ныт. Йукын шургэн провылыкан пэчэ воктэн по-гынышо ўдрамаш-влак ўмбак нуно кэржалтыч. Йужо ўдрамашышт лўдмышт дэнэ торлэн (чакнэн) шогалыныт. Вэсышт—кид дэн, йол дэн солка-лэн, карум пуэн ваш шогалын, ушдымыла чаргы-жыныт. Шукыштым, вўраншэ кидышт дэн про-вылыкэш кыртмэн кэржалтма гыч, орол-влак ви-йэшак тōргалдарыл кышкэныт.

Тидын дэн иканаштак Циммэрманын коман-дыватлымэ штурмовик вэс отряд лагэрысэ пло-щадым эрыкташ пижэ. Чўчаштарыман пычал дэнэ штурмовик-влак пэтрымаштэ ашнымэ-влакым ба-ракышкышт кожаш тўналыч. Ўдрамаш-влак, штурмовик-влакын приклад дэн кырымымат он-чидэгэч, уэш-пачаш проволыкан пэчэ дэк лишэ-маш толашат. Пэтрымаштэ ашнымэ-влакын йол тавымэ йўк нунын ава, ватэ дэн ака-шўжар-вла-кын магрымышт дэнэ иктыш варналтэш.

Е. А. Андреев кусарэн.

Отв. редактор **Е. Сидоркина**. Секретарь **Николаева**. Тэхредактор **Л. Васильев**. Коректор **Е. Андреев**

Погаш 1936 ий 15/II, пэчэтыш 2/III нумо. Мароблит № 40. Заказ № 22. Тираж 1000 экз. Кагаз кугыт 72×105/8. 3 пэчэт лист. 2,75 автыр лист. Маргосиздатын 1-й типографийжэ. Йошкар-Ола, Совет урэм, 54.

МАРИЙ ӰДРАМАШ

**ЖУРНАЛ
ШЭРГЭ
ОГЫЛ.**

**ТУДЫМ ҚАЖНЭ КОЛХОЗНИЦЭ ДЭН ШЭМЭР
ӰДРАМАШ НАЛЫН КЭРТЭШ**

журналын аншэ:

12 тылзэ	6 тэнгэ.	3 тылзэ	1 т. 50 ыр.
6 тылзэ	3 тэнгэ.	1 тылзэ (посна №)	50 ыр.

ПОДПИСКЫМ ЫШТАШ ВАШКЫЗА!

МАРИЙ ОБЛАСЬ КУГЫЖАНЫШ САВЫКТЫШ ТЫГАЙ КНАГАМ УЖАЛА:

- И. Сталин. Йошкар армий академий ту-
нэм пытарышэ-влакым лукмо годым
ойлымышо . . . . . 10 ыр.
- В. Ленин дэн И. Сталин. Социалис тага-
сымаш нэргэн . . . . . 60 ыр.
- К. Ворошилов. Ленин, Сталин дэн Йошкар
армий . . . . . 1 тэн.
- Сэргэй Миронович Киров . . . . . 60 ыр.
- Г. Рыклин. Георгий Димитров . . . . . 30 ыр.
- Валэриан Владимирович Куйбышев . . . . . 30 ыр.
- ВКП(б) Рүдö Комитэт плэнумын резолю-
цыж-влак . . . . . 20 ыр.
- В. Молотов. ССР Ушэм конституцыш ик
мыньар вашталтышым пуртымо нэргэн . 30 ыр.
- Карпинский. Социализм вэрч кучэдалмаш
(политучэбник) . . . . . 2 т. 25 ыр.
- В. Молотов. Киндылан картычкэ систэ-
мым пытарымэ нэргэн . . . . . 40 ыр.
- В. Сорин. Владимир Ильич Ленин . . . . . 50 ыр.
- Савельев. Шарнымаш . . . . . 1 т. 50 ыр.
- А. С. Пушкин. Капитан Ӱдыр . . . . . 2 т.
- Л. Н. Толстой. Хаджи-Мурат . . . . . 1 т. 80 ыр.
- Шиан-Ю. Совет Китайысэ йоча влак . . . 25 ыр.
- Ялкайн Я. Сылнымут нэргэн мут . . . . . 80 ыр.
- Трахтенберг. Москвичкэ (пийэс) . . . . . 60 ыр.
- Веселовский. Шорык ашнымаш . . . . . 25 ыр.

- Д. Орай. Ольбана (повэсть) . . . . . 2 т. —
- Пантелеев. Шагат (ойлымаш) . . . . . 60 ыр
- Житков Б. Тэлэграм . . . . . 25 ыр.
- Сейфулина Л. Закон пудыртышо-влак
(ойлымаш) . . . . . 30 ыр.
- Олык Ипай. Пионьэр муро (йоча почэла-
мут-влак). . . . . 40 ыр.
- А. Ф. Терехов. Пагалымэ йунат (пакчаштэ
түрлö опытым ыштымэ нэргэн) . . . . . 50 ыр.
- Задонский. Шкэнан паша (пийэс) . . . . . 75 ыр.
- Либединский Ю. Арньа (повэсть) . . . . . 70 ыр.
- Малов Ф. Куго паша (вольык ашнымэ
фэрмысэ паша нэргэн ойлымаш) . . . 1 т. 20 ыр.
- Селезньова. „Карамэль“ (куго урлык прэ-
зым куштымэ нэргэн ойлымаш) . . . . . 65 ыр.
- Задонский. Вэс илыш (агитпийэс) . . . . . 60 ыр.
- Серафимович. Йоча (ойлымаш кнага) . . . 70 ыр.
- Субботин. Вэс шӱм (пийэс) . . . . . 65 ыр.
- Тургенев И. С. Муму (повэсть) . . . . . 30 ыр.
- П. Власов. Пöрвöй палэ (пийэс) . . . . . 35 ыр.
- С. Г. Чавайн. Акпатыр (4 кылэжан историй
драмэ) . . . . . 1 т. 50 ыр.
- М. Горький. Аважэ (1-й ужаш) . . . . . 2 т. 50 ыр.
- Г. Йэфруш. Йэшэм (пийэс) . . . . . 30 ыр.
- Осмин Йыван. У тукым (йочалан почэламут) 45 ыр.
- Тургенев. 4 ойлымаш . . . . . 60 ыр.

Кнага-влакым Маргизын чыла магазинлаштыжэ налаш лийэш. Заказым тыгай адрэс дэн колтыза:

Йошкар-Ола, Совет урэм, 60, Маргосиздат торготдэллан.

ИЧВ. № 46

Ц. 1986г.

Акт № 40

Вкладн. л.